

Een overzicht van actuele gevleugelde uitdrukkingen
in het Russisch, hun afkomst en vertaling naar het
Nederlands.

Master in de Oost-Europese talen en culturen, Major Zuidoost-Europakunde.
Universiteit Gent.

Augustus 2010

Promotor: Professor Oleksiy Yudin

Met dank aan iedereen die me hielp om kandidaten te zoeken, en in het bijzonder aan alle mensen die deelnamen aan dit onderzoek. Bedankt aan iedereen voor de vele aanmoedigingen. Zonder jullie medewerking was het schrijven van deze masterproef niet mogelijk geweest.

Inhoudstafel

1. Inleiding: Doelstelling en werkwijze	5
1.1 Motivatie	
1.2 Doelstelling	
1.3 Opbouw van de masterproef	6
1.4 Werkwijze	
1.4.1 Voorbereiding	
1.4.2 Toelichtingen bij het onderzoek	7
1.4.3 Vertaalstrategie	8
1.5 Moeilijkheden	9
2. Belang van gevleugelde uitdrukkingen in de taal	10
3. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit Romans	13
3.1 Russische afkomst	
3.2 Westerse afkomst	21
4. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit epische genres: poëzie en poëmen	26
4.1 Russische afkomst	
4.2 Westerse afkomst	32
5. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit het theater	33
5.1 Russische afkomst	
5.2 Westers afkomst	35
6. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit de mythologie, filosofie en de Bijbel	39
6.1 Griekse afkomst	
6.2 Romeinse afkomst	40
6.3 Westerse afkomst	41
6.4 Onbepaalde afkomst	43
6.5 De Bijbel	
7. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit werken van klassieke auteurs	47
7.1 Griekse afkomst	

7.2 Romeinse afkomst	51
7.3 Onbepaalde afkomst	54
8. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit fabels en sprookjes	56
8.1 Russische afkomst	
8.2 Westerse of Arabische afkomst	60
9. Overzicht van actuele uitdrukkingen met een andere oorsprong	64
9.1 Russische afkomst	
9.2 Westerse afkomst	65
10. Besluit: Welke waren de belangrijkste invloeden en waar kwamen ze vandaan?	69
11. Bibliografie	71
Bijlage	75

1. Inleiding: Doelstelling en werkwijze.

1.1 Motivatie

Het zoeken naar een onderwerp voor mijn masterproef was geen makkelijke opdracht. Er waren veel interessante thema's om mee aan de slag te gaan, maar uiteindelijk besloot ik toch iets te doen met taal. Door het vrijwilligerswerk dat ik doe kom ik regelmatig in contact met mensen uit het buitenland. Door met hen te werken, merk ik verscheidene cultuurverschillen op, en één daarvan is taalgebruik. Niet alleen het feit dat ze een andere taal spreken, maar ook hoe ze die gebruiken. Een ander schrift, een andere zinsstructuur, een andere manier om dingen op een symbolische, metaforische manier uit te drukken.

Dat laatste is wat mij de inspiratie gaf voor dit werk. Elke taal maakt gebruik van symboliek, van zegswijzen en spreekwoorden, doch elk op haar eigen manier. Twee talen kunnen hetzelfde uitdrukken, maar elk gebruikt daarvoor haar eigen beeldvorming. Daarom leek het mij interessant om te kijken welke uitdrukkingen men kent in het Russisch.

1.2 Doelstelling

Toen ik een onderwerp had gevonden, diende ik te bekijken wat ik precies kon bestuderen. Ik besloot om te onderzoeken welke Russische spreekwoorden en zegswijzen er vandaag het meest worden gebruikt. Het doel van deze masterproef is daarom een beeld te krijgen van welke spreekwoorden en zegswijzen er actueel zijn in het dagelijkse taalgebruik van Russischtaligen. Meer specifiek, welke gevleugelde uitdrukkingen er actueel zijn. De uitdrukkingen worden 'gevleugeld' genoemd omdat ze via een bepaalde bron of persoon in het taalgebruik terecht kwamen. Ze gaan terug op boeken, films, speeches van politici, uitspraken van filosofen, ... Hoewel, of net doordat deze termen en begrippen in de taal geïntegreerd zijn, hun oorsprong vaak niet meer bekend is voor de man in de straat.

Daarnaast wilde ik kijken of we diezelfde uitdrukkingen eveneens in het Nederlands kennen. Daarom zocht ik voor elk van hen naar een Nederlandse vertaling. Hoe ik daarvoor te werk ben gegaan licht ik verder toe onder *1.4.3 Vertaalstrategie*.

Ten slotte wil ik ook onderzoeken vanuit welke hoek de Russische taal beïnvloed werd, met andere woorden, waar komen deze gevleugelde uitdrukkingen vandaan? Zijn ze afkomstig uit romans en poëzie, of uit het theater? Werd het Russisch beïnvloed door klassieke of moderne

schrijvers? Was er veel invloed vanuit het Westen, of kwamen de impulsen voornamelijk uit de Slavische wereld?

1.3 Opbouw van de masterproef

In dit inleidende hoofdstuk lichtte ik de doelstelling van deze masterproef reeds toe. Verder zal ik ook een uiteenzetting geven van mijn werkwijze. Zo wordt het voor de lezer duidelijk welke stappen werden gevolgd om tot de resultaten van het onderzoek, alsook de gegeven vertaling te komen. Ten slotte zal ik even stilstaan bij de problemen die ik ondervond bij het schrijven van deze masterproef.

Het tweede hoofdstuk geeft verdere uitleg over het begrip ‘gevleugelde uitdrukkingen’. Ik zal daarbij kort toelichten waar het begrip vandaan komt, wat nu juist het verschil is met spreekwoorden en gezegden, en welke rol ze spelen in ons taalgebruik.

In de daarop volgende hoofdstukken krijgt u een overzicht van de meest actuele gevleugelde uitdrukkingen uit het Russisch, hun vertaling naar het Nederlands en een korte toelichting over hun afkomst. Dit overzicht werd verkregen na een onderzoek waarbij de deelnemers een selectie van uitdrukkingen kregen en beoordeelden. Hoe die beoordeling gebeurde, kan u lezen bij *1.3 Werkwijze*.

Ten slotte zal ik in het laatste hoofdstuk een antwoord proberen te vinden op de eerder gestelde vragen. Na een analyse van de onderzoeksresultaten zal ik een conclusie trekken over de meest invloedrijke categorieën en trachten te achterhalen waarom zij het meeste invloed hadden.

1.4 Werkwijze

1.4.1 Voorbereiding

Aangezien het mijn doel was een realistisch beeld te krijgen van de actuele uitdrukkingen in het Russisch, was het noodzakelijk een onderzoek te verrichten. Hiertoe moest een basislijst worden opgesteld met een reeks uitdrukkingen die vermoedelijk gekend zouden zijn, om deze vervolgens voor te leggen aan Russischtaligen en door hen te laten beoordelen.

Allereerst ben ik op zoek gegaan naar een basiswerk. Dit vond ik in *Большой словарь крылатых слов русского языка* (Groot woordenboek van gevleugelde woorden in de Russische taal, 2000) samengesteld door V. P. Berkov, V.M. Mokienko en S.G. Šuležkova. Het werk geeft een opsomming van ongeveer 4000 gevleugelde uitdrukkingen uit het Russisch, met daarbij een korte vermelding van hun afkomst (indien bekend) en hun betekenis. Hoewel dit werk een stevige basis

bood, was het tegelijkertijd ook té uitgebreid. Vele van de uitdrukkingen waren gedateerd en ze waren lang niet allemaal even bekend.

Er werd een eerste selectie gemaakt door professor Yudin. Na het verwerken hiervan, bleek deze nog veel te uitgebreid en werd besloten de lijst in te korten tot die uitdrukkingen die door hem het hoogst gequoteerd werden en dus, vermoedelijk, het meest zouden gekend zijn. Omdat ook na deze selectie nog te veel uitdrukkingen overbleven, besloten we uiteindelijk het onderzoek te beperken tot uitdrukkingen die teruggaan op een geschreven bron. Deze beperking is echter relatief. Naast uitdrukkingen uit romans, poëzie, fabels en sprookjes, werden ook theater, filosofie, mythologie en de klassieke auteurs opgenomen. Deze subgroepen werden verder ingedeeld volgens hun oorsprong, meer bepaald een Russische, Westerse, Griekse of Romeinse bron.

1.4.2 Toelichtingen bij het onderzoek.

Nadat de basislijst was verkregen, kon deze voorgelegd en beoordeeld worden door Russischtaligen. Deze lijst kan u terugvinden in de bijlage van dit werk. De zegswijzen die in de volgende hoofdstukken zijn opgenomen, zijn voor de duidelijkheid in het vet en cursief gemarkeerd. Het is mogelijk dat u bepaalde uitdrukkingen uit de basislijst terugvindt in een andere categorie dan diegene waarin ze uiteindelijk werd opgenomen. Dit komt omdat bij nader onderzoek van de weerhouden uitdrukkingen soms bleek, dat ik ze foutief had onderverdeeld. Daar dit echter geen verschil maakt voor de beoordeling, heb ik er voor gekozen om deze onjuistheden niet te verbeteren. De lijst werd dus opgenomen zoals voorgelegd aan de ondervraagden.

De deelnemers werd gevraagd om naast de basislijst ook een kleine enquête in te vullen. Deze kan u eveneens terugvinden in de bijlage. Er werd gevraagd naar hun geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Ze konden ook noteren wat hun specifieke opleiding was. Daarnaast werd hen gevraagd of ze in Rusland geboren werden en, in het geval ze nu ergens anders verbleven, tot welke leeftijd ze daar woonden. In totaal kreeg ik een antwoord van zeven mensen, waarvan er één geen enquête invulde. De overige deelnemers waren tussen de 18 en 45 jaar oud, en genoten een hogere opleiding. Deze waren zeer uiteenlopend, gaande van design tot filologie. Van zij die de vraag beantwoordden, duiden er vier aan in Rusland te zijn geboren. Drie van hen gaven aan ondertussen elders te wonen, ze vertrokken uit Rusland op 15-, 17- en 30-jarige leeftijd.

De beoordeling van de uitdrukkingen gebeurde aan de hand van een onderverdeling in vijf niveaus: uitdrukkingen die men niet kent, uitdrukkingen waarvan men al heeft gehoord, uitdrukkingen die men kent maar niet gebruikt, uitdrukkingen die men kent en soms gebruikt en ten slotte uitdrukkingen die men kent en ook vaak gebruikt. Hierbij waren vooral de laatste twee niveaus van belang, aangezien deze de meest gekende uitdrukkingen omvatten. De uitdrukkingen

die werden weerhouden, kregen van minstens vier van de zeven ondervraagden de hoogste score. Op deze manier kon een actueel beeld van de meest gekende en gebruikte gevleugelde uitdrukkingen worden verkregen.

Uiteindelijk werden er in totaal 157 uitdrukkingen geselecteerd. Ze werden elk genummerd en kregen nog wat extra informatie mee tussen haakjes. Ten eerste het paginanummer uit de bijlage, waar u de uitdrukking kan terugvinden. Dit maakt het makkelijker een uitdrukking terug vinden, ondanks het feit dat ze zich soms onder een andere categorie bevinden. Ten tweede de score die aan die specifieke uitdrukking werd gegeven (genoteerd als bv. $1+3/7$). De eerste twee cijfers zijn de scores zoals gegeven in de twee belangrijkste onderverdelingen, 'ken ik en gebruik vaak' en 'ken ik en gebruik soms'. Het derde cijfer is het aantal mensen dat deelnam aan het onderzoek, nl. 7.

1.4.3 Vertaalstrategie

Naast het verzamelen van actuele uitdrukkingen in het Russisch, wilde ik ook weten of we dezelfde uitdrukkingen in het Nederlands kenden, of een equivalent. Een belangrijk onderdeel van mijn taak was dan ook een vertaling te vinden voor de geselecteerde uitdrukkingen. Daarvoor heb ik zo veel mogelijk beroep gedaan op Nederlandse vertalingen van de werken waaruit ze afkomstig zijn.

Wanneer een werk meerdere vertalingen had, maakte ik een vergelijking. Op aanraden van professor Yudin koos ik waar mogelijk voor de recentste vertaling, maar niet altijd. In sommige gevallen was de vertaling te verschillend van het origineel. Ik denk hierbij aan het oudere taalgebruik bij Shakespeare, of de archaische vormen in de Bijbel. Hoewel hier moderne vertalingen van bestaan, klonken ze soms vreemd in de oren of, leken ze onvoldoende op het origineel. In die gevallen maakte ik een vergelijking van de bronnen die ik voorhanden had en koos daaruit diegene die het beste aansloot bij het origineel. Ik probeerde daarbij niet alleen rekening te houden met de figuurlijke betekenis van de uitdrukking, maar ook met haar letterlijke inhoud. Wat er letterlijk staat kan immers sterk verschillen van wat men ermee bedoelt. Daarom heb ik in sommige gevallen ook een meer letterlijke vertaling meegegeven.

Wanneer ik geen Nederlandse vertaling kon vinden, richtte ik me soms tot het internet, maar in de meeste gevallen maakte ik zelf een vertaling. Daarvoor gebruikte ik vooral het *Groot Russisch-Nederlands woordenboek* (2005) van W. Honselaar. Sommige uitdrukkingen kon ik hier letterlijk in terugvinden, vooral wanneer het ging om een woordspeling. In de meeste gevallen was dit echter enkel een hulpmiddel voor een letterlijke vertaling. Wanneer ik daarin geen Nederlandse equivalent kon herkennen, deed ik een beroep op de uitleg gegeven door Berkov (2000) en de tips van professor Yudin, om de achterliggende betekenis te weten te komen. Als niet Russischtalige is het immers onmogelijk om alle nuances goed te begrijpen.

1.5 Moeilijkheden

Zoals altijd wanneer men aan een groot werkstuk schrijft, ondervond ik bepaalde moeilijkheden. Een groot probleem bij het schrijven van deze masterproef was tijd. Het opstellen, onderverdelen en uittypen van de uiteindelijke onderzoeklijst duurde lang. Daarna moesten mensen worden gevonden die bereid waren de lijst door te nemen, en vooral, deze terug te bezorgen. Aangezien niet iedereen hier op hetzelfde moment mee bezig was, was het wachten op de eerste resultaten.

Daarna volgde het vertalen en de bronvermelding van de citaten. De eigenlijke bron stond telkens vermeld in *Словарь крылатых слов*, en ook verdere uitleg was aanwezig, maar die moest stuk voor stuk worden doorgenomen, gecontroleerd en eventueel aangepast. Deze taak was niet evident en vooral zeer tijdrovend.

Een derde probleem was de bronvermelding in de tekst zelf. Elke uitdrukking, zinsnede, ... kreeg een vertaling naar het Nederlands, maar deze moest ergens vandaan komen. Het vinden van een Nederlandstalige versie van een Russische bron was niet altijd voor de hand liggend, zeker niet wanneer het ging om poëzie. Bovendien moesten al deze werken worden vernoemd in de tekst, eventueel met citaten. Daarbij komen nog de naslagwerken die werden geraadpleegd om een betekenis aan de uitdrukking te kunnen geven, eventuele varianten te vermelden, Dit alles zorgde regelmatig voor verschillende werken die werden gebruikt voor de toelichting van één enkele uitdrukking. Om niet tegen de regels van het plagiaat in te gaan, moesten ze steeds vermeld worden. Het was dus een hele uitdaging om ervoor te zorgen dat al deze verzamelde informatie niet één grote chaos werd.

Ten slotte was het ook belangrijk om niet voortdurend dezelfde verwoording te gebruiken. Daarom heb ik het niets steeds over 'gevleugelde uitdrukkingen', maar ook over een 'regel', 'passage', ... of 'zegswijze'. Hoewel het begrip 'zegswijze' een synoniem is van 'uitdrukking', houdt het niet in dat deze 'gevleugeld' is. Toch heb ik hier gebruik van gemaakt met de bedoeling mijn taalgebruik te variëren.

2. Belang van gevleugelde uitdrukkingen in de taal.

Er wordt vandaag nog regelmatig gebruik gemaakt van spreekwoorden en zegswijzen. Het valt misschien niet meteen op, maar als je zal merken dat je heel wat van de genoemde uitdrukkingen en termen kent, of dat deze op zijn minst “een belletje doen rinkelen”. Maar deze uitdrukkingen zijn meer dan alleen leuke zinsneden. Zoals ik bij de inleiding van dit werk reeds opmerkte, is het mede door deze taalaspecten dat men een volk en haar cultuur leert kennen. Ze zeggen iets meer over de ingesteldheid en het denken van een volk, ze werpen een blik op de waarden die het belangrijk acht. In het geval van gevleugelde uitdrukkingen kan je, als je weet waar ze vandaan komen, eveneens achterhalen welke schrijvers, filosofen, ... belangrijk waren in de geschiedenis van het land.

Één van de eerste werken over gevleugelde uitdrukkingen is dat van de Duitse filoloog Georg Büchmann, *Geflügelte Worte*. Het werd gepubliceerd in 1864, en ondertussen al verschillende keren opnieuw uitgegeven. Het droeg bij tot de verspreiding van de term ‘gevleugelde uitdrukking’. De term zelf is echter al langer bekend en bovendien ook zelf gevleugeld. Ze is afkomstig van Homerus, die het had over “*épea pteróenta*” (“gevleugelde woorden”), en duidt op het feit dat uitdrukkingen of woorden, hoe kort en vluchtig ze ook zijn, een grote betekenis in zich kunnen dragen (Berkov, e.a. 2000: 3)

Wanneer het gaat om gevleugelde uitdrukkingen in het Russisch, zijn er verschillende woordenboeken beschikbaar, maar deze geven vaak enkel een overzicht van de bestaande uitdrukkingen en vermelden hierbij niet noodzakelijk de bron waaruit ze afkomstig zijn. Het komt ook vaak voor dat de afkomst van een bepaalde uitdrukking onzeker of onduidelijk is. Ze kan terug te vinden zijn in verschillende bronnen, zonder dat we echt weten wie de term voor het eerst gebruikte. Anderzijds is het mogelijk dat we weten in welk werk de uitdrukking voor het eerst werd gepubliceerd, maar dat ze op dat ogenblik al goed was geïntegreerd in het taalgebruik, waardoor haar oorsprong onbekend blijft.

Voor het Nederlands zijn er eveneens verschillende werken die een overzicht geven van de vele uitdrukkingen, spreekwoorden en gezegden die we in onze taal hebben. Aangezien deze vaak dezelfde informatie vermelden, heeft het geen zin om alle verzamelwerken door te nemen. Voor mijn raadplegingen heb ik me vooral gericht tot deze werken: *Van Dale Groot Uitdrukkingenwoordenboek: verklaring en herkomst van moderne uitdrukkingen door H. de Groot* (de Groot 2006), *Van Dale Modern Gevleugeldewoordenboek. Never a dull moment en 2499 andere gevleugelde woorden* (den Boon 2007), *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels* (Huizinga 1997), en *Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen. Betekenis en herkomst verklaard* (ter Laan 2003)

Naast deze Nederlandstalige werken maakte ik ook gebruik van de informatie die gegeven werd door Berkov en zijn mede-auteurs in *Большой словарь крылатых слов русского языка* (2000). Door de gevonden informatie in deze naslagwerken te vergelijken en combineren, was mijn basis breed genoeg om de leemtes in het ene werk op te vangen door een ander werk en kon ik tegelijk verschillende werken hanteren om de gevonden informatie te toetsen.

Spreekwoorden, gezegden zegswijzen en gevleugelde uitdrukkingen zijn begrippen die, wat betreft hun betekenis, dicht bij elkaar liggen. Deze termen worden als volgt verklaard in Van Dale (geciteerd uit *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal 14* – Universiteit Gent. Beschikbaar via Athena¹):

Spreek.woord, het;

1. uitspraak met een algemene levenswijsheid of morele implicatie, waarvan de vorm vrijwel onveranderlijk is
2. (oneigenlijk) persoon of zaak die als (waarschuwend) voorbeeld pleegt te worden aangehaald

Ge.zeg.de, het; -n, -s

1. wat iem. zegt, een uitgesproken gedachte
 2. vaste, idiomatische verbinding van woorden, met figuurlijke betekenis, die geen werkwoord bevat en dus op zichzelf nooit een zin vormt, bv. een vrolijke frans
 3. (spraakkunst) dat wat van het onderwerp gezegd wordt
- synoniem: predicaat

Zegs.wij.ze, de

1. vaste, idiomatische verbinding van woorden, met een figuurlijke of metonymische betekenis, die vrijwel altijd op zichzelf een zin vormt en steeds een onpersoonlijk subject heeft
- vormvariant: zegswijs

Uit.druk.king, de; v

1. het uitdrukken (van gedachten, gevoelens)

synoniem: expressie, verwoording

2. vaste, idiomatische verbinding van woorden, met een figuurlijke of metonymische betekenis, bv. 'iem. van haver tot gort kennen'

1 https://athena.ugent.be/Citrix/XenApp/site/default.aspx?CTX_CurrentFolder=%5cOffice%5cVan%20Dale

[...]

Ge·vleu·geld

[...]

4· gevleugelde woorden

treffende, min of meer spreukachtige gezegden, m.n. ontleend aan literaire werken, die om hun beeldende kracht door ieder worden overgenomen

vergelijk: epea pteroënta

Spreekwoorden, gezegden en (gevleugelde) uitdrukkingen maken dus een groot deel uit van ons dagelijks taalgebruik. Ze kunnen een situatie of een persoon beschrijven, soms zijn ze grappig, andere keren triest. Ze zijn vooral een korte en krachtige manier om iets uit te drukken waarvoor we anders meer woorden nodig zouden hebben. Ze dragen dus niet enkel bij tot de efficiëntie van het taalgebruik, maar geven een taal ook meer kleur en diepgang.

3. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit romans.

Hieronder vindt u de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die hun oorsprong vinden in Russische of Westerse romans.

3.1 Russische afkomst

1. **А потом доказывай, что ты не верблюд.** *En bewijs dan maar eens dat je geen kameel bent.*

(p1, 1+4/7)

Eigen, meer letterlijke vertaling m.b.v. Honselaar (2005). Bedoeld wordt “probeer nu te bewijzen dat je niet slecht/dom/...bent” (Honselaar 2005: 115).

Fragment uit een mop, die ons door Berkov wordt verteld: “Бегущего зайца спрашивают: “Куда ты, косой, бежишь?” “Да, говорят, что скоро верблюдов будут стричь, вот я и бегут в милицию записаться, что я - заяц”. “Какое же тебе дело до верблюдов - ведь ты заяц!?” “Ну да, - как схватят, да начнут стричь, - а потом доказывай, что ты не верблюд!” ” of “Waar ren je heen, haas?” “Binnenkort, zei hij, worden de kamelen geschoren, en ik ren naar de politie om me aan te melden als haas”. “Wat heb jij met kamelen te maken, je bent immers een haas!” “Dat is duidelijk ja, tot ze beginnen te scheren, - en bewijs dan maar eens dat je geen kameel bent!” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 30; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). De uitdrukking wordt gebruikt om aan te duiden dat het vaak moeilijk is om bij een machtsinstantie iets te bewijzen wanneer zij het tegendeel beweren (Berkov, e.a. 2000: 30).

2. **В Европу прорубить окно.** *Een opening forceren naar Europa.* (p1, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1071). Het woord *forceren* is hier misschien niet helemaal gepast, aangezien het impliceert dat er al een opening is, die met geweld wordt betreden.

De uitspraak is in het Russisch geïnspireerd op een fragment uit *Медный всадник* (De Bronzen Ruiter, 1833) van A. S. Puškin: “Hier laat ons de natuur een voet, / Europawaarts, aan zee. Hier moet / Een raam geopend” (geciteerd uit *Novellen in verzen*, 1999: 315). Ze is ook bekend in een kortere vorm, **Окно в Европу** of *raam naar Europa* (p3, 1+3/7). Hoewel Puškin de uitspraak bekendheid gaf, haalt hij zelf aan dat de oorsprong van de uitdrukking ligt bij de Italiaanse schrijver Francesco Algarotti (1712-1764). Die schrijft in *Viaggi di Russia*: “Petersburg est la fenêtre par laquelle la Russie regarde continuellement l’Europe²” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 67). Verder heeft de uitdrukking ook een historische achtergrond: Rusland verkreeg

2 Ook: “Pétersbourg est la fenêtre par laquelle la Russie regarde en Europe” (geciteerd uit *Novellen in verzen*, 1999: 349).

door de Noordelijke Oorlog (1700-1721), onder Peter de Eerste, toegang tot de Baltische zee na een overwinning op Zweden. Sint-Petersburg werd gesticht en, dat is waar de uitdrukking vooral naar verwijst, er werden banden gesmeed met Europese landen (Berkov, e.a. 2000: 67).

3. Великий комбинатор. *De grote combinator.* (p1, 2+4/7)

Vertaling volgens Stapert (Zie П'ф, 2004) en Waegemans (2003: 265).

De 'grote combinator' is een term uit de romans *Двенадцать стульев* (*De Twaalf Stoelen*, 1928) en *Золотой телёнок* (*Het Gouden Kalf*, 1931) van I. П'ф (1897-1937) en E. Petrov (1903-1942).

Het is een bijnaam van het hoofdpersonage, de oplichter Ostap Bender, en slaat ook nu nog op pientere, vaak op geld beluste personen of, met de woorden van Honselaar, "iemand die goed is in manipuleren". Als het gaat om een snugger, geslepen iemand die *van alle markten thuis* is, kunnen we in het Nederlands spreken van een *gewiekst* of *gehaaid* persoon (Berkov, e.a. 2000: 69; Honselaar 2005: 507; Huizinga 1997: 174, 198; ter Laan 2003: 97).

4. Всё образуется. *Het komt allemaal wel goed.* (p1, 3+1/7)

Eigen vertaling naar L. Reedijk (zie Tolstoj, 2006: 12): *Het komt wel voor elkaar*.

Zinsnede van L. N. Tolstoj, die deze al gebruikte in 1866 in een brief aan zijn vrouw. Ze werd vooral bekend door zijn roman *Анна Каренина* (*Anna Karenina*, 1875, deel 1 hst 2) en duidt aan dat alles in orde zal komen (Berkov, e.a. 2000: 101).

5. Гигант мысли. Отец русской демократии. *Gigantisch genie. Vader van de Russische democratie.* (p1, 1+3/7)

Vertaling door Stapert (zie П'ф, 2004: 100).

Afkomstig uit een passage in de roman *Двенадцать стульев* (*De Twaalf Stoelen*, 1928, hst 14) van I. П'ф en E. Petrov. In de scène stelt Ostap Bender zijn vriend Ippolit Matveevič Vorob'janinov op een nogal grappige manier voor: "Ostap wees op Vorobjaninov. 'Weet u wie deze imposante grijsaard is? Zegt u maar niets; u kunt het onmogelijk weten. Hij is het gigantische genie, de vader van de Russische democratie, een vertrouweling van de tsaar.'" (geciteerd uit *De Twaalf Stoelen*, 2004: 100). De twee delen van de uitdrukking worden ook elk apart gebruikt. Het eerste slaat op iemand die buitengewoon verstandig is maar impliceert tegelijkertijd dat hieraan wordt getwijfeld, men zegt het eerder spottend. Het tweede wordt gezegd over iemand die zichzelf ziet als een voorvechter van de democratie (Berkov, e.a. 2000: 119, 353).

6. Дети - цветы жизни. *Kinderen zijn de bloemen van het leven.* (p1, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De regel is een fragment uit het verhaal *Бывшие люди* (*Gewezen Mensen*) van M. Gor'kij (1897) waarin wordt gezegd “Дети - живые цветы земли” of “Kinderen zijn de levende bloemen van de aarde” (eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Hiermee wil men zeggen dat kinderen kleur geven aan het leven, dat ze het leven mooi maken (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 141).

7. Есть ещё порох в пороховницах. *Er is nog kruit in de hoorns.* (p1, 0+4/7)

Vertaling door Hans Leernik (zie Gogol', 1997: 395).

Uit het verhaal “*Тарас Бульба*” (*Taras Bul'ba*, 1842), N. V. Gogol'. Berkov geeft twee betekenissen aan de uitdrukking. Ten eerste duidt men hiermee aan dat men nog de kracht heeft om zich tegen iets te verzetten, ten tweede slaat ze op een goede gezondheid. In het Nederlands heeft men de zegswijze *al zijn kruit of pijlen verschoten hebben*, waarmee wordt aangeduid dat wél alle mogelijkheden uitgeput zijn. Ze heeft volgens de Groot ook een militaire achtergrond, nl. “de laatste munitie is al verbruikt terwijl de strijd nog bezig is” (Berkov, e.a. 2000: 160; de Groot 2006: 526; ter Laan 2003: 196).

8. Какой же русский не любит быстрой езды? *Welke Rus houdt niet van hard rijden?* (p2, 1+4/7)

Eigen vertaling naar Arthur Langeveld (zie Gogol', 1991: 276).

Uit *Мёртвые души* (*Dode Zielen*, 1842, hst 11) van N. V. Gogol'. Het citaat is een uitwijding van de auteur: “[...], want hij hield van hard rijden. En welke Rus houdt daar niet van? Hoe zou zijn hart, dat dorst [...]” (geciteerd uit *Dode Zielen*, 1991: 276). Het verwijst naar een voorliefde voor snelheid (Berkov, e.a. 2000: 213).

9. Командовать парадом буду я! *De parade commandeer ik zelf!* (p2, 0+4/7)

Vertaling volgens Stapert (zie Il'f, 1994: 34).

Uit de roman *Золотой телёнок* (*Het Gouden Kalf*, 1931, hst 2) van I. Il'f en E. Petrov. Het fragment komt uit een passage op het einde van het tweede hoofdstuk, waar op een nogal grappige manier een plan wordt gesmeed om iemand op te lichten. De uitdrukking slaat dus niet letterlijk op een echte parade, maar op een bepaalde gebeurtenis. Er wordt bedoeld dat men uiteindelijk zelf de touwtjes in handen zal nemen, de baas zal spelen, ook al is dat nu (nog) niet het geval (Berkov, e.a. 2000: 229).

10. Край непуганых идиотов. *Streek van onverschrikte idioten.* (p2, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit “*Записные книжки*” (*Notitieboekjes*, 1966) van I. Il'f. De uitdrukking wordt volgens Berkov (2000: 235) gebruikt om absurde situaties te omschrijven, maar kan ook op Rusland slaan. Ze ontstond op basis van een werk van Michail Prišvin “В краю непуганых птиц. Онего-Беломорский край” (1930) (geciteerd van <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/10/156.htm>, 22/07/2010).

11. Лёд сломан <разбит>. Het ijs is gebroken. (p12, 1+3/7)

Vertaling volgens W. Honselaar (2005: 564).

De zinsnede zou afkomstig zijn uit het Engelse “A briefe treatise of Testaments and last Wills” (1590) van H. Swinbern of uit *The Taming of the Shrew* (1594, acte 1 scène 2) van W. Shakespeare: “And if you break the ice [...]” (geciteerd uit *The Taming of the Shrew*, 2000: 53). De uitdrukking is echter ook bekend in andere Europese talen, o.a. in het Frans *la glace est rompue* en in het Engels *The ice has been broken*. Ook in het Nederlands kennen we de uitdrukking *het ijs is gebroken*. Volgens de Groot wil dit zeggen dat “de eerste koelheid, onzekerheid of verlegenheid is overwonnen”. De uitdrukking duidt erop dat de sfeer tussen een groep mensen (die elkaar eerder niet kenden) beter wordt na verloop van tijd. Ze kan ook worden gebruikt wanneer mensen die eerder vijandig tegenover elkaar stonden, door een bepaalde gebeurtenis openstaan voor een verzoening (Berkov, e.a. 2000: 247; de Groot 2006: 423).

12. Лёд тронулся, господа присяжные заседатели! Het ijs is gebroken, heren gezworenen!(p2, 1+3/7).

Vertaling door Stapert (zie Il'f, 2004: 38).

Fragment uit *De Twaalf Stoelen* (1928) van I. Il'f en E. Petrov. Ostap Bender, het hoofdpersonage, gebruikt de uitdrukking meermaals om aan te duiden dat een idee hem bevalt of dat een akkoord werd bereikt. Volgens Berkov zou het eerste deel verwijzen naar de manier waarop een waterweg werd vrijgemaakt nadat het ijs begon te dooien. Het tweede deel zou een verouderde verwijzing zijn naar de vertegenwoordigers van het prerevolutionaire gerecht. Hoewel deze uitdrukking sterk lijkt op de voorgaande is er toch een verschil in betekenis. Hier gaat het eerder om een metaforisch begin van een proces, een zaak. Het impliceert dat iets veel moeite heeft gekost en dat er nu een cruciaal, gunstig moment aangebroken is waardoor men een doorbraak kan bereiken. De situatie is (plots) veranderd, in goede zin. In Rusland verwijst deze uitdrukking naar een belangrijk moment in het jaar, meer bepaald naar de eerste bewegingen van het ijs, wanneer het begint te dooien aan het begin van de lente (Berkov, e.a. 2000: 247).

13. Любви все возрасты покорны. De liefde kent geen tijdsnormen. (p2, 1+5/7)

Vertaling volgens Lambrecht (zie Puškin, 2004: 205).

Uit *Евгений Онегин* (*Jevgenij Onegin*, 1833) van A. S. Puškin. De uitdrukking wordt meestal gebruikt door oudere mensen. Men bedoelt hiermee dat mensen van alle leeftijden verliefd kunnen worden en dat leeftijd geen rol speelt in de liefde. In het Nederlands kan men zeggen dat iets *van alle tijden* is. De zegswijze wordt gebruikt voor klassieke onderwerpen die “algemeen, niet tijdgebonden” zijn, zoals de liefde (de Groot). Liefde laat zich niet beperken door leeftijd. Dit kunnen we terugvinden in de zegswijze *de liefde overwint alles*. Ze komt van het Latijnse *Amor omnia vincit* en gaat terug op de *Bucolica (Eclogae)* van Vergilius (70-19 v. Chr.), waarin staat: “omnia vincit amor, et nos cedamus amori”, door den Boon vertaald als “de liefde overwint alles; laten ook wij ons dan aan de liefde onderwerpen” (Berkov, e.a. 2000: 255; de Groot 2006: 962; den Boon 2007: 16).

14. Может быть, вам <тебе> дать ещё ключ от квартиры, где деньги лежат? Misschien hebt u liever dat ik voor niets werk, en u ook nog de sleutel van mijn woning geef, waar het geld ligt? (p2, 0+6/7)

Vertaling door Stapert (zie Il'f, 2004: 39). Meer letterlijk staat er: “Moet ik u <je> misschien ook nog de sleutel geven van het appartement, waar het geld ligt?”.

Uit *De Twaalf Stoelen* (1928, hst 6) van I. Il'f en E. Petrov. In het fragment onderhandelen Ostap Bender (hoofdpersonage) en Vorabjaninov over de winstverdeling na een geplande diefstal: “Ostap Bender begon met de invulling der voorwaarden. 'In geval van schatvinding ontvang ik als eerste concessiehouder en technisch expeditieleider een aandeel van zestig procent. Sociale lasten mag u vergeten, die kunnen me gestolen worden.'. Vorobjaninov verbleekte. 'Dat is diefstal op klaarlichte dag!'. 'Hoeveel had u dan gedacht?'. 'Nou, eh, een procent of vijf, hooguit tien. Dan praten we over vijftienduizend roebel, begrijpt u wel!'. [...] 'Misschien hebt u liever dat ik voor niets werk, en u ook nog de sleutel van mijn woning geef, waar het geld ligt?'. [...] 'Zwendelaar!' riep Vorobjaninov uit.” (geciteerd uit *De Twaalf Stoelen*, 2004, 39-40). De regel slaat op mensen die buitensporige verzoeken of eisen stellen, die te veel vragen (Berkov, e.a. 2000: 276).

15. Мы все учились понемногу / чему-нибудь и как-нибудь. Wij allen konden wat studeren, / een beetje hier, een beetje daar. (p2, 2+3/7)

Vertaling volgens Lambrecht (zie Puškin 2004: 11).

Uit *Jevgenij Onegin* (1833, hst 1, vers 5) van A. S. Puškin. Dit slaat op een studie die niet echt grondig was, maar eerder bestond uit wat men hier en daar heeft opgepikt (Berkov, e.a. 2000: 283).

16. На деревню дедушке. *Aan mijn grootvader in het dorp.* (p2, 3+2/7)

Vertaling door T. Eekman (zie Tsjechov, 2005: 546).

Uit het kortverhaal “Ванька” (Van'ka, 1886) van A. P. Čechov. Het gaat over Van'ka, een leerjongen bij een schoenmaker in Moskou. Hij schrijft over zijn leven in een brief aan zijn grootvader. Op de enveloppe schreef Van'ka als adres: “Aan mijn grootvader in het dorp”. De uitdrukking wordt gebruikt wanneer men een verkeerd adres noteert, of een brief schrijft maar niet goed weet waar die naartoe moet. De brief is geadresseerd aan een onbekende plaats, aan nergens (Berkov, e.a. 2000: 292).

17. Политика кнута и пряника. *Politiek van de zweep en het suikerbrood.* (p3, 1+4/7)

Vertaling door Stapert (zie Il'f, 1994: 121).

Berkov geeft aan dat het eerste gebruik van deze uitdrukking niet gekend is. Ze werd in Rusland bekend dankzij *Het Gouden Kalf* (1931) van I. Il'f en E. Petrov: “Применяя таким образом политику кнута и пряника, Остап пробрался к центру, где томился Паниковский” of “Aldus de politiek van de zweep en het suikerbrood bezigend, drong Ostap tot het middelpunt door, waar Panikovski leed.” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 384 en *Het Gouden Kalf*, 1994: 121). Het gaat om een tactiek die gebaseerd is op een combinatie van aanmoediging en afkeuring. Bij ter Laan (2003: 110) lezen we ook: “God slaat niet, of Hij zalft.”.

18. Рождённый ползать летать не может. *Diegene die geboren is om te kruipen, kan niet vliegen* (p3, 1+4/7).

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit *Песня о Соколе* (Het Lied van de Valk, 1895) van A. M. Gor'kij (1868-1936). Mogelijk is het een verwijzing naar de fabel van I. I. Chemnicher “Мужик и корова” (De boer en de koe): “Скакать корова не училась. / А потому и должно знать: / Кто ползать родился, тому уж не летать” of “Springen lukte de koe niet. / Ze zou immers moeten weten: / wie geboren is om te kruipen, die kan niet vliegen”(geciteerd van <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/16/55.htm>, 22/07/2010; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). De formulering verwijst naar iemand die een eerder angstige houding aanneemt tegenover dingen, die niet in staat is tot grote heldendaden. In het Nederlands kennen we de uitdrukking *ieder vogeltje zingt zoals³ het gebekt is*. Hiermee wordt aangeduid dat iedereen zich gedraagt zoals hij dat heeft geleerd, dat we elk onze eigenheid hebben. Een zegswijze die meer ingaat op de dapperheid van iemand is *een klein hartje hebben*. Hiermee bedoelt men dat iemand zich wel stoer kan voordoen, maar dat hij in werkelijkheid “heel gevoelig of bangelijk” is,

3 Bij ter Laan (2003: 362): “Ieder vogeltje, zingt gelijk het gebekt is”.

en dus ook niet overgaat tot heldendaden (Berkov, e.a. 2000: 430; de Groot 2006: 1058, 356; ter Laan 2003: 362).

19. Сбылась мечта идиота. *De droom van de idioot is uitgekomen.* (p3, 3+2/7)

Vertaling volgens Stapert (zie Il'f, 1997: 292).

Uit de roman *Het Gouden Kalf* (1931) van I. Il'f en E. Petrov. Het gaat hier om een uitspraak van het hoofdpersonage, Ostap Bender. Nadat hij zijn doel bereikt had (geld verkrijgen van de miljonair Korejko), riep de manipulator met vrolijke verbazing “Eindelijk miljonair! De droom van de idioot is uitgekomen!” (geciteerd uit *Het Gouden Kalf*, 1994: 292). De uitdrukking wordt gebruikt om aan te duiden dat iemand zijn doel heeft bereikt of, spottend, dat het bereiken van dat doel je niet gelukkiger of meer tevreden maakt (Berkov, e.a. 2000: 437).

20. С корабля на бал [попасть]. *Rechtstreeks van het schip op het bal [belanden].* (p3, 2+3/7)

Eigen vertaling naar Lambrecht (zie Puškin, 2004: 196): “van het schip naar 't bal”.

Uit *Jevgenij Onegin* (1833, hst 8, vers 13) van A. S. Puškin: “[...] / И путешествия ему, / Как все на свете, надоели; / Он возвратился и попал, / Как Чацкий, с корабля на бал.” of “[...] ving hij zijn doelloos zwerven aan, / en 't deed dezelfde walg ontstaan / als alles in zijn vroeger leven. / Hij kwam terug, u weet het al: / lijk Tsjatski: van het schip naar 't bal.” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 453 en *Jevgeni Onegin*, 2004: 196). In de Nederlandstalige editie van de roman lezen we in de toelichting door Emmanuel Waegemans (p 264): “Verwijzing naar Tsjatski in Gribojedovs *Lijden door verstand*: Tsjatski was drie jaar in het buitenland geweest [...]. Uit Petersburg begeeft hij zich recht naar de Famoesoovs in Moskou, waar net een bal gegeven wordt.”. De uitdrukking wordt gebruikt wanneer men na een lange afwezigheid (reis, ...) ergens wordt verwacht en daar meteen naartoe gaat zonder langs huis te gaan. Men kan ook bedoelen dat men plots van de ene situatie in de andere terechtkomt (Berkov e.a. 2000: 453).

21. Спасение утопающих — дело рук самих утопающих. *Minder verdrinken? Begin bij uzelf!* (p4, 3+3/7)

Vertaling door Stapert (zie Il'f, 2004: 235). Meer letterlijk staat er: “De redding van de drenkelingen, dat is het werk van de drenkelingen zelf.”.

Uit de roman *De Twaalf Stoelen* (1928, hst 34) van I. Il'f en E. Petrov. De uiting wordt gebruikt om aan te duiden dat men zich zelfstandig uit een (negatieve) situatie moet zien te redden, zonder op de hulp van anderen te wachten of te rekenen. In het Nederlands zouden we spreken van *zijn eigen boontjes doppen*. Dit kan je echter ook zeggen tegen iemand wanneer je je niet met zijn zaken wil bemoeien. De Groot geeft als bron van deze zinsnede de roman *Cornelia Wildschut* (18de eeuw) van

Betje Wolff, waarin staat: “ ’t Zijn uwe boonen, gij zult ze moeten doppen” (Berkov e.a. 2000: 471; de Groot 2006: 112; ter Laan 2003: 47).

22. Стушеваться. *Naar de achtergrond verdwijnen. (p4, 0+4/7)*

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005): “**1** vervagen, onduidelijk worden **2** stilletjes weggaan; z. bescheiden terugtrekken **3** verlegen/bedeesd worden/zijn, stilvallen, schuchter worden, z. kleinmaken”.

De formulering werd geïntroduceerd in de Russische literatuurtaal door F. M. Dostojevskij, die ze voor het eerst gebruikte in zijn verhaal “*Двойник*” (*De dubbelganger*⁴, 1846, hst 4). In de kanttekening bij “*Дневник писателя*” (*Dagboek van een schrijver*⁵, 1876, hst 1), vertelt Dostojevskij over de afkomst van het woord. Zoals we zien in Honselaar is de betekenis ruim. Wanneer we de imperfectieve vorm van het werkwoord bekijken, *стушёвываться*, kunnen we het in het Nederlands hebben over *op de achtergrond blijven*. Dit betekent dat men een bescheiden of minder opvallende rol opneemt (gaat opnemen). Wanneer dit niet uit vrije wil gebeurt kan men zeggen dat men *naar de achtergrond verdwijnt*. (Berkov, e.a. 2000: 482; de Groot 2006: 23).

23. Торг здесь неуместен. *Afdingen is hier ongepast. (p4, 0+4/7)*

Eigen vertaling naar Stapert (zie П'ф, 2004: 267).

De zegswijze wordt door Berkov toegeschreven aan *De Twaalf Stoelen* (1928, hst 39) van I. П'ф en E. Petrov: “Пятьсот рублей могут спасти гиганта мысли”. “Скажите, — спросил Кислярский жалобно, — а двести рублей не могут спасти гиганта мысли?” Остап не выдержал и под столом восторженно пнул Ипполита Матвеевича ногой. “Я думаю, — сказал Ипполит Матвеевич, — что торг здесь неуместен!” of “‘Vijfhonderd roebel en het gigantische genie is gered.’ ‘Tweehonderd is voor die redding ontoereikend?’ vroeg Kisljarski huilerig. Opgewonden gaf Ostap Hippoliet onder tafel een schop. ‘Ik vind afdingen in dezen ongepast,’ zei Vorobjaninov.” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 497 en *De Twaalf Stoelen*, 2004: 267). Het is een spottende uitdrukking waarmee je in een discussie ondanks alle tegenargumenten toch je gelijk probeert te halen (Berkov, e.a. 2000: 497).

24. Чем меньше женщину мы любим, / тем легче <больше> нравимся мы ей. *Hoe minder we de vrouw beminnen, / hoe attractiever lijken w' haar. (p4, 2+3/7)*

Vertaling door Lambrecht (zie Puškin, 2004: 87).

4 Vertaling volgens Waegemans (2003: 156): De dubbelganger. De avonturen van mijnheer Goljadkin.

5 Vertaling volgens Waegemans (2003: 155).

Dit is een fragment uit *Jevgenij Onegin* (hst 4, 7) van A. S. Puškin (1833). De rest van de zin luidt: “И тем ее вернее губим / Средь обольстительных сетей.” of “en is het web dat wij haar spinnen / des te verlokender voor haar.” (geciteerd van <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/23/31.htm>, 22/07/2010 en *Jevgeni Onegin*, 2004: 87) (Berkov, e.a. 2000: 540).

25. Что делать? Wat te doen? (p4, 4+1/7)

Vertaling volgens Waegemans (2003: 122).

Titel van de sociaal-politieke roman van N. G. Černyševskij (1863), waarin de schrijver zich afvraagt wat men moet doen om Rusland te bevrijden van de politieke en economische onderdrukking, en hoe men een nieuwe samenleving kan opbouwen. De roman werd na eerste publicatie verboden en verscheen pas opnieuw in 1906. De uitdrukking verwierf grote bekendheid nadat V. Lenin in 1902 een werk schreef met dezelfde titel. Ze wordt gebruikt om aan te duiden dat er een probleem is dat om een oplossing vraagt (Berkov, e.a. 2000: 545; <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/23/56.htm>, 22/07/2010).

26. Что имеем, не храним; потерявши, плачем. *Wat we hebben, bewaren we niet; maar we huilen wanneer we het verloren hebben.* (p4, 3+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Het gezegde zou teruggaan op de titel van een vaudeville (1844) van S. Solov'ëv maar werd volgens Serov populair als aforisme uit het werk *Плоды раздумья* (*De Vruchten van meditatie*⁶, 1854) van Kuz'ma Prutkov (<http://bibliotekar.ru/encSlov/23/65.htm>, 22/07/2010). Deze gedachte was ook bij klassieke schrijvers zoals Plato bekend (Berkov, e.a. 2000: 546). In het Engels zegt men *you don't know what you've got until it's gone*, waarmee men bedoelt dat we pas beseffen hoeveel iets voor ons betekende, wanneer we het niet meer hebben.

3.2 Westerse afkomst

27. Аппетит приходит во время еды. *De eetlust komt al etend.* (p4, 4+2/7)

Vertaling uit het Frans door den Boon (2007: 20).

Een uitdrukking uit het Franse *Gargantua et Pantagruel* (1532 e.v., deel 1, hst 5) van François Rabelais (ca. 1494-1553) waarin we lezen: “L'appétit vient en mangeant, mais la soif s'en va en buvant” of “De eetlust komt al etend, maar de dorst verdwijnt door te drinken” (geciteerd uit *Gevleugeldwoordenboek*, 2007: 20). Volgens Berkov echter werd ze voor het eerst gebruikt door

⁶ Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

de bisschop van Le Mans in zijn werk “Over de redenen” (1515). Er wordt bedoeld dat men “al doende de smaak van iets te pakken krijgt” (Berkov, e.a. 2000: 30; den Boon 2007: 20).

28. Бальзаковский возраст. *Balzacse leeftijd.* (p4, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Door Berkov toegeschreven aan de roman *La Femme de Trente Ans* (1831) van de Franse schrijver Honoré de Balzac. Hiermee wordt een vrouw met een leeftijd tussen 30 en 40 jaar bedoeld (Berkov, e.a. 2000: 37; Honselaar 2005: 39).

29. Благие пожелания. *Goddelijke wensen.* (p4, 1+3/7)

Vertaling titel volgens de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

(http://www.dbnl.org/tekst/hard001godd02_01/colofon.php, 22/07/2010⁷).

De titel van het boek van Herman Hugo (1624) komt ook nog voor in zijn originele, Latijnse vorm, nl. *Pia Desideria*. Dit wordt gezegd over de intentie of wens om iets te doen wat men eigenlijk niet kan gedaan krijgen (Berkov, e.a. 2000: 45).

30. Благими намерениями ад вымощен. *De weg naar de hel is geplaveid met goede voornemens.* (p4, 3+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 8).

Zowel Berkov als ter Laan⁸ schrijven deze uitspraak toe aan de Engelse schrijver Samuel Johnson (1709-1784): “The road to hell is paved with good intentions”. Volgens Berkov heeft de populariteit van de uitdrukking te maken met een werk van Walter Scott, *The Bride of Lammermoor* (1819).

Hierin zegt de held, geïnspireerd op George Herber⁹: “Hell is full of good meanings and wishings” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 45). De zegswijze betekent dat mensen vaak goede bedoelingen of plannen hebben, maar dat deze niet altijd (goed) worden gerealiseerd. Ze kan ook aangeven dat men “iemand op zijn daden moet beoordelen en niet op zijn plannen die nog niet uitgevoerd zijn” (Berkov, e.a. 2000: 45; de Groot 2006: 1097; ter Laan 2003: 380).

31. Дух времени. *Tijdgeest.* (p4, 1+3/7)

Vertaling volgens Ard Posthuma (zie Goethe, 2008: 30).

⁷ Het gaat hier om een versie in het oud Nederlands: *Goddelycke wensen* (1629), door Justus de Harduwijn omgezet vanuit het Latijn.

⁸ Ter Laan (2003: 380): “Zo verzekert zijn levensbeschrijver Boswell. (*Woordenschat*, 415.)”.

⁹ Engels priester en poëet, +1632

Deze zinsnede dateert uit de oudheid, maar werd vooral bekend door *Faust* (1808, deel 1, *Nacht*, vers 577.) van J. W. Goethe: “[...] was ihr den Geist der Zeiten heißt, / Das ist im Grund der Herren eigner Geist, / in dem die Zeiten sich bespiegeln” (geciteerd uit *Werke in zwei Bänden I. Faust*, 1981: 582). Het fragment werd door Posthuma vertaald als: “En tijdgeest, dat is anders niet / dan wat de mensheid denkt of vreest: / de tijd, gespiegeld in haar eigen geest” (geciteerd uit *Faust, een tragedie*, 2008: 30). De passage duidt op het feit dat een manier van leven, wetten, houdingen, ... steeds verbonden zijn aan de periode waarin men leeft. Wanneer deze dingen veranderen moet men *met zijn tijd meegaan*, zich aanpassen. Doe je dat niet, dan zijn je gewoonten, ... *niet meer van deze tijd*. Men kan ook naar een vroegere periode en haar gewoonten verwijzen met de uitdrukking *andere tijden, andere zeden*. (Berkov, e.a. 2000: 152; de Groot 2006: 962; ter Laan 2003: 338).

32. Загадочная натура. Raadselachtige natuur. (p5, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Titel van de gelijknamige roman van F. Spielhagen (*Problematische Naturen*, 1861). Volgens Berkov werd de uiting vaak gebruikt door Goethe (o.a. in *Zur Farbenlehre*). In het Nederlands spreken we van *een vreemde eend in de bijt*, waarmee wordt aangeduid dat iemand er niet bij hoort. Een persoon valt op omdat hij “afwijkt, andere eigenschappen heeft dan de rest”. Men wordt niet begrepen door zijn/haar omgeving, men is ervan vervreemd. In het Russisch heeft de uitdrukking vaak een ironische ondertoon (Berkov, e.a. 2000: 173; de Groot 2006: 213; ter Laan 2003: 80).

33. Закон джунглей. Wet van de jungle. (p5, 0+4/7)

Vertaling door Ernst van Altena (zie Kipling, 2001).

Uit *The Second Jungle Book* (1895, deel 2) van R. Kipling: “The law of the jungle”. In het boek lezen we verhalen over Mowgli, een kleine jongen die wordt opgevoed door wolven in het oerwoud van India. De uitdrukking verwijst ernaar dat mensen het steeds tegen elkaar moeten opnemen op persoonlijk en professioneel vlak. Net zoals in de jungle geldt hierbij *het recht van de sterkste*, “de machtigste en brutaalste mensen” hebben hier het voordeel (Berkov, e.a. 2000: 175; de Groot 2006: 1115).

34. Машина времени. Tijdmachine. (p5, 0+4/7)

Vertaling titel door Lydia Belifante (zie Wells, 1975).

Nederlandstalige titel van een werk van H.G. Wells, *The Time Machine* (1895). De term werd een vast begrip in de wereld van science-fiction en verwijst naar een situatie of gebeurtenis waarbij het lijkt alsof men in een andere tijd terecht komt, hetzij een zeer moderne, hetzij een zeer primitieve tijd (Berkov, e.a. 2000: 264).

35. Называть / назвать вещи своими <настоящими, их собственными> именами. De dingen bij hun naam noemen. (p5, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De uitdrukking kent varianten in verschillende Europese talen. In het Engels luidt ze: *call a spade a spade*. In het Frans: *Appeler les choses par leur noms*, en ontstond naar het model *appeler un chat un chat*. Deze laatste is afkomstig uit “Satires” (1, 57) van N. Boileau-Despréaux (1660 - 1711). In het Nederlands spreekt men ook van *het beestje* of *het kind bij zijn naam noemen*. Het geeft aan dat men rechtuit de waarheid zegt, dat men zegt waar het op staat zonder *er doekjes om te winden* (Berkov, e.a. 2000: 295; de Groot 2006: 65; ter Laan 2003: 65).

36. Новое — это хорошо забытое старое. Het nieuwe, dat is het oude dat we goed en wel vergeten zijn. (p5, 3+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

We vinden deze gedachte al bij Geoffrey Chaucer en Walter Scott, maar Berkov schrijft het citaat toe aan mademoiselle Bertin, modemaakster van Marie-Antoinette. Zij gebruikte het in haar (onechte) memoires over de koningin, uitgegeven in 1824. Men wil hiermee zeggen dat er eigenlijk niets nieuws bestaat, dat alles al eens gedaan of gezegd is, we weten het gewoon niet meer (Berkov, e.a. 2000: 330).

37. Покупать кога в мешке. Een kat in een zak kopen. (p5, 2+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze zegswijze komt waarschijnlijk uit de verhalen over Tijl Uilenspiegel, een Nederlands-Duits epos over de strijd van de geuzen, aan wie allerlei streken werden toegeschreven. Tijl Uilenspiegel was het hoofdpersonage in de gelijknamige roman van Charles de Coster. Op een keer (hst 24) trekt hij een kat het vel aan van een haas en verkoopt ze, onder het voorwendsel dat het werkelijk een haas is (Berkov, e.a. 2000: 383). De formulering gaat mogelijk eveneens terug op het Spaanse “*Dar gato por leibre*” of “Iemand een kat voor een haas geven”. Hiermee wordt meteen de betekenis duidelijk, nl. dat je “bedrogen uitkomt” bij een aankoop omdat je het niet eerst hebt gezien of degelijk onderzocht. Het kan ook gaan over meer abstracte zaken (de Groot 2006: 457). Volgens ter Laan (2003: 167) gaat het terug op het volksverhaal “dat de Duivel een wisseldaalder geeft, als men hem op een kruisweg een kat geeft. Als de Duivel de zak opendoet, zit er wat anders in.”.

38. Положение обязывает. Adel verplicht. (p5, 1+4/7)

Vertaling uit het Frans door den Boon (2007: 155).

De zinsnede is afkomstig uit *Maximes et Réflexions* (1808, 51) van de Franse hertog Pierre-Marc-Gaston, duc de Lévis (1764-1830) en wordt ook vaak in zijn Franse vorm, *noblesse oblige*, gebruikt. De zin verwijst naar het feit dat mensen door hun positie in de maatschappij worden verwacht zich op een bepaalde manier te gedragen, te kleden, Van de adel verwacht men bijvoorbeeld dat ze eerzaam en welgemanierd is (Berkov, e.a. 2000: 385; den Boon 2007: 155).

39. (Пройти) Все круги ада. Alle kringen van de hel (doorlopen). (p4 en p10, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit *La Divina Commedia* (1307-21, deel 1 “Inferno”) van de Italiaanse schrijver Dante Alighieri. De held van het boek reist samen met de poëet Vergilius door de kringen van de hel, die door Dante wordt uitgebeeld als een ondergrondse, trechtervormige grot die uiteindelijk het centrum van de aardbol bereikt. De grot is omringd door de negen terrasvormige “kringen” van de hel. In elke kring worden de twee gekweld door een bepaalde categorie van zondaars. De uitdrukking *door een hel gaan* wordt niet letterlijk bedoeld, maar is een aanduiding dat bepaalde situaties zo erg kunnen zijn dat het voelt alsof je werkelijk door de hel gaat. Daartegenover staat *de hemel op aarde* (Berkov, e.a. 2000: 406; de Groot 2006: 373).

40. Скажи мне, кто твой друг, и я скажу тебе, кто ты. Zeg mij wie je vrienden zijn, en ik zal je zeggen wie jij bent. (p5, 3+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Door Berkov toegeschreven aan *El Ingenioso Hidalgo Don Quichotte de La Mancha* (1605-15) van M. Cervantes. Hij vermeldt echter ook dat we deze gedachte al terugvinden bij de Oudgriekse Euripedes. Nogal vanzelfsprekend wordt hiermee bedoeld dat de mensen waarmee iemand zich omringt veel zeggen over die persoon zelf (Berkov, e.a. 2000: 450; ter Laan 2003: 367).

41. Стоять на собственных <своих> ногах. Op eigen benen staan. (p6, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)

Deze uiting wordt toegeschreven aan Jozef Chollz (*Karakters. Gelukkig man* 1608). Iemand die *op eigen benen staat* is onafhankelijk, kan voor zichzelf zorgen zonder de hulp van anderen. Zoals de Groot aangeeft wordt de uitdrukking vaak gebruikt wanneer “een kind het ouderlijk huis verlaat” (Berkov, e.a. 2000: 478; de Groot 2006: 62; ter Laan 2003: 32).

4. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit epische genres: poëzie en poëmen

Hieronder vindt u de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die hun oorsprong vinden in de poëzie. Wat hier opvalt is dat slechts één enkel uitdrukking de categorie Westerse poëzie haalden. Dit wil niet zeggen dat Westerse poëzie onbekend is in Rusland, maar er is duidelijk een overwicht van werk van eigen bodem.

4.1 Russische afkomst

42. Бери шинель, пошли домой. *Neem je mantel, laten we naar huis gaan. (p6, 1+3/7)*

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Titel en refrein van een lied van V. Levašov (1915-1994), naar het gedicht van B. Okudžava (1924-1997) uit de film “От зари до зари” (Van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat¹⁰, 1975): “А мы с тобой, брат, из пехоты, / А летом лучше, чем зимой / С войной покончили мы счеты, / [...], / Бери шинель, пошли домой!” of “Jij en ik, broeder, zijn van het voetvolk, / En de zomer is beter dan de winter / Met de oorlog hebben we afgerekend, / [...] / Neem je mantel, laten we naar huis gaan” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 44; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). De uitdrukking wordt vaak gebruikt wanneer men aanstalten maakt om terug naar huis te keren (Berkov, e.a. 2000: 44; <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/2/42.htm>, 22/07/2010).

43. В горящую избу войдёт. *Hij/Zij deinst nergens voor terug. (p1, 0+6/7)*

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005). Meer letterlijk staat er *als het moet dan loopt ze een brandend gebouw binnen*.

De zin komt uit “Мороз, Красный нос” (Vorst roodneus¹¹, 1864, hst1, 4) van N. A. Nekrasov, meer bepaald uit een fragment dat gewijd is aan de Russische vrouw: “[...] Такого сердечного смеха, / И песни, и пляски такой / За деньги не купишь. "Утеха!" / Твердят мужики меж собой. / В игре ее конный не словит, / В беде не сробеет - спасет: / Коня на скаку остановит, / В горящую избу войдет! [...] ” of “[...] Zo'n hartelijke lach, / en zo'n lied en dans / dat koop je voor geen geld. “Vreugde” / Roept het mansvolk steeds weer opnieuw. / In het spel kunnen ruiters haar niet vangen, / Bij onheil is zij niet bevreesd – ze brengt redding: / Zij brengt het paard in volle galop tot

¹⁰ Vertaling door Honselaar (2005: 391), ook: “van de (vroeg) ochtend tot de (late) avond”.

¹¹ Vertaling volgens Waegemans (2003: 133).

stilstand, / ze loopt een brandend gebouw binnen!” (geciteerd van <http://www.knigonosha.net/readbook/14505/1/>, 22/07/2010; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). In diezelfde passage vinden we nog een tweede uitdrukking terug, nl. **Коня на скаку остановит. Zij brengt het paard in volle galop tot stilstand**¹². Beide formuleringen verwijzen vandaag naar een moedige, vastberaden vrouw (Berkov, e.a. 2000: 66, 232).

44. Великий, могучий [, правдивый и свободный] русский язык. Grote, geweldige [, waarachtige en vrije] Russische taal. (p6, 1+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit “Русский язык” (De Russische taal, 1882) van I. S. Turgenev. Volgens Berkov is deze passage wel geïnspireerd op A. S. Puškins “Песни о вещем Олеге” (Het Lied van Oleg de Wijze), waarin staat: “Правдив и свободен мой вещий язык...” of “Waarachtig en vrij is mijn wijze taal...” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 69; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Men gebruikt de zinsnede om de schoonheid van de Russische literatuurtaal te beschrijven (Berkov, e.a. 2000: 69).

45. Всё пройдёт, как с белых яблонь дым ... Alles gaat voorbij, als rook van de witte appelbomen... (p6, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Passage uit een gedicht van S. A. Esenin (1922): “Не жалею, не зову, не плачу, / Всё пройдет, как с белых яблонь дым. / Увяда́нья золотом охваченный, / Я не буду больше молодым.” of “Ik treur niet, roep niet, huil niet, / Alles gaat voorbij, als rook van de witte appelbomen, / Ik word omvat door gouden verwelking / Ik zal niet opnieuw jong worden.” (geciteerd van <http://bibliotekar.ru/encSlov/3/199.htm>; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Het gaat hier om een filosofisch citaat over de vergankelijkheid van alle dingen. Dat niets blijft duren vinden we terug in zegswijzen als *aan alles komt een eind* en *mooie liedjes duren niet lang*, hoewel deze lang niet dezelfde melancholische toon hebben (Berkov, e.a. 2000: 102; <http://bibliotekar.ru/encSlov/index.htm>, 22/07/2010; de Groot 2006: 222).

46. Вся жизнь впереди [/,надейся и жди]. Je leven ligt voor je [/,hoop en wacht af]. (p6, 0+4/7)
Eigen vertaling naar Honselaar (2005: 167): “у нас ещё вся жизнь впереди ~ het leven ligt voor ons”.

De regel komt uit een gedicht van R. Roždestvenskij (1975). Ze vertelt dat alles nog mogelijk is, dat alle opties nog open zijn. Soms is dit sarcastisch bedoeld (Berkov, e.a. 2000: 106).

¹² Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

47. Дела давно минувших дней [, / преданья старины глубокой]. *Er is een heldentijd geweest; / Voorgoed voorbij zijn deze dagen.* (p1, 2+2/7)

Vertaling door Boland (zie Puškin, 1999: 10) in *Novellen in verzen*. Meer letterlijk staat er: “Het is uit voorbije dagen [, een legende uit de grijze oudheid]”.

In Rusland is deze zinsnede bekend uit *Руслан и Людмила* (*Ruslan en Ludmila*, eerste zang) van A. S. Puškin (1820). Het zou volgens Berkov gaan om een getrouwe vertaling uit *Ossian* (1765) van James Macpherson, een Engelse dichter. In het gedicht “Carthon” lezen we: “A tale of the times of old!./ The deeds of days of other years!” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 137-8). Met de uitdrukking wordt verwezen naar gebeurtenissen uit een ver verleden die we enkel nog kennen uit legenden. Ze drukt soms ook enige nostalgie uit. Een verwante zinsnede vinden we bij den Boon: “*Tell me the tales that to me were so dear, Long, long ago.* Vertel mij de verhalen die mij, lang, lang geleden, zo dierbaar waren”. Ze is afkomstig uit *Songs* van Thomas Haynes Bayly (1797-1839) (Berkov, e.a. 2000: 138; den Boon 2007: 204).

48. Жди меня, и я вернусь. *Wacht op me, en ik zal terugkeren.* (p6,71/4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Eerste strofe¹³ van een gedicht van K. M. Simonov (1915-1979) uit 1941. Volgens Serov schreef hij het voor zijn vrouw, Valentina Serova, een populaire actrice: “Жди меня, и я вернусь / Всем смертям назло” of “Wacht op mij / en ik kom bij je. / Elke dood ten spijt.¹⁴”. Het thema van liefde en trouw die de dood overwinnen maakte het gedicht zeer populair tijdens de Tweede Wereldoorlog (Berkov, e.a. 2000: 164; <http://bibliotekar.ru/encSlov/7/4.htm>, 22/07/2010).

49. И ни туды, и ни сюды. *Geen kant meer op (kunnen).* (p7, 1+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1392), ook: “niet voor- of achteruit, het schiet niet op”.

Dit is een variant op *И ни туды, и ни сюды*, en werd bekend als deel van “Песенка водовоза” (Liedje van de waterboer) van I.O. Dunaevskij. Het werd geïnspireerd op het gelijknamige gedicht van V.I. Lebedev-Kumač (1898-1949) dat gebruikt werd in de film “Волга-Волга” (1937) van G. Aleksandrov. Het wordt, soms ironisch, gebruikt bij uitzichtloze situaties. De Groot voegt hieraan toe dat “de mogelijkheden je in dit geval door anderen afgenomen [werden].”. Men kan hiermee ook aanduiden dat je niet zonder iemand of iets kan (Berkov, e.a. 2000: 201; de Groot 2006: 450).

13 Waegemans (2003: 318): “Wacht op me”.

14 Vertaling door Orlando Figes in *Fluisteraars*, volgens <http://sti.wotforum.nl/viewtopic.php?t=9902>, 16/12/2009.

50. И скучно, и грустно. *Vervelend is het en treurig.* (p7, 2+2/7)

Vertaling volgens Waegemans (2003: 94).

Uit het gelijknamige gedicht (1840) van M. J. Lermontov (1814-1841) dat meermaals op muziek werd gezet. Deze formulering wordt gebruikt in droevige, weemoedige situaties, zoals wanneer men spreekt over de eenzaamheid, het gemis van een naaste (Berkov, e.a. 2000: 204;

<http://bibliotekar.ru/encSlov/9/48.htm>, 22/07/2010).

51. Кому на Руси жить хорошо. *Wie is gelukkig in Rusland.* (p2, 1+4/7)

Vertaling volgens Waegemans (2003: 132).

Titel van het (onafgewerkte) poëem van N.A. Nekrasov (1866) waarin een zevental boeren discussiëren over wie in Rusland een zorgeloos leven leidt. Ze trekken doorheen het hele land om een antwoord te vinden op die vraag. De uitdrukking verwijst op een ironische manier naar de bevoorrechte klassen (Berkov, e.a. 2000: 231). Met *хорошо жить* wordt wel meer bedoeld dan enkel *gelukkig*. Het gaat hier om een goed leven, waarin men tevreden is met zijn levensomstandigheden in het algemeen.

52. К сожаленью, день рожденья только раз в году. *Wat jammer dat je maar eens per jaar verjaart.* (p10, 0+5/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit “Песенка крокодила Гены” (Liedje van krokodil Gena) van V. Šainskij, naar het gedicht van A. Timofeevskij in de tekenfilm “Чебурашка” (Šeburaška, de beste vriend van Gena). Met deze regel wordt uitgedrukt hoe spijtig het is dat feestelijke gelegenheden niet vaak voorkomen en dat ze zo snel voorbijgaan. In het Nederlands zouden we hier kunnen zeggen *mooie / schone liedjes duren niet lang*, hoewel deze uitdrukking niet enkel betrekking heeft op feestelijke gelegenheden, maar bijvoorbeeld ook verwijst naar het einde van een vakantie, een relatie, ... In het algemeen gaat het dus over het voorbij zijn van een leuke periode. Een mogelijke variant uit het Engels is *time flies when you're having fun*. Deze uitdrukking omvat dezelfde basisboodschap, nl. dat de tijd snel voorbijgaat wanneer men plezier heeft (Berkov, e.a. 2000: 239; Huizinga 1997: 361).

53. Мороз и солнце: день чудесный! *De zon schijnt en het vriest - 't is heerlijk!* (p8, 1+4/7)

Vertaling door Boland (zie Puškin, 2007: 127).

Begin van het gedicht “Зимнее утро” (Wintermorgen) van A.S. Puškin (1829). De eerste strofe gaat als volgt: “Мороз и солнце; день чудесный! / Еще ты дремлешь, друг прелестный — / Пора, красавица, проснись: / Открой сомкнуты негой взоры / Навстречу северной Авроры, / Звездою севера явись!” of “De zon schijnt en het vriest - 't is heerlijk! / Wat lig je lieflijk en

begeerlijk / Te slapen, schoonheid, droom je zoet? / De noordse Eos wil je groeten / En jou, mijn noordse ster, ontmoeten / Als je je ogen opendoet” (geciteerd uit *De mooiste gedichten van Aleksandr S. Poesjkin*, 2005: 72; en *Late lyriek*, 2007). De uitdrukking wordt, een beetje voorspelbaar, gebruikt om een koude maar zonnige ochtend te beschrijven (Berkov e.a. 2000: 280; Boland 2007: 127).

54. Никто не забыт и ничто не забыто. *Niemand is vergeten en niets is vergeten.* (p8, 0+4/7)
Vertaling van <http://www.grafzerkje.be/pages/NB/NB12.html> (22/07/2010).

Regel uit een gedicht van O.F. Bergholz (1910-1975). In de laatste strofe staat: “[...] Их имен благородных мы здесь перечислить не сможем, / Так их много под охраной гранита, / Но знай, внимающий этим камням, / Никто не забыт и ничто не забыто.” of “[...] Hun eerbiedwaardige namen kunnen wij hier niet opsommen, / Met zo velen zijn ze onder het beschermende graniet, / Maar weet, al wie deze steen aanhoort, / Niemand is vergeten en niets is vergeten” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 326; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). De woorden staan uitgebeiteld op het centrale monument van de Piskarjovskoje begraafplaats in Petersburg, dat werd opgericht voor de slachtoffers van de blokkade van de stad (1941-3, toen Leningrad) en voor de soldaten die sneuvelden aan het front. Ook in het Nederlands spreken we van *niet vergeten worden* of *aan de vergetelheid onttrekken*, niet alleen met betrekking tot slachtoffers van de oorlog, maar ook bijvoorbeeld bij het verlies van dierbaren. (Berkov, e.a. 2000: 326; de Groot 2006: 1017).

55. Первым делом самолёты. [Ну, а девушки? А девушки потом]. *Op de eerste plaats de vliegtuigen.* [En de meisjes dan? De meisjes daarna]. (p9, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Het fragment komt uit een gedicht van A. Fat’janov, dat op muziek werd gezet door Solov’ev-Sedoj. Het verwijst naar iemands passie voor luchtvaart, of naar het feit dat iemand zijn werk altijd voorop stelt en dat zijn gewone leven pas op de tweede plaats komt. In het Nederlands spreken we over *op de eerste/tweede plaats komen*. Wanneer dit over het werk gaat, kun je zeggen dat iemand *getrouwd is met zijn werk* (Berkov, e.a. 2000: 366; de Groot 2006: 1110)

56. Что-то с памятью моей стало. *Er is iets gebeurd met mijn geheugen.* (p9, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit het liedje “За того парня” (1972) van M. Fradkin naar het gelijknamige gedicht van R. I. Roždestvenskij (1932-1994): “Что-то с памятью моей стало - / Все, что было не со мной, помню” of “Er is iets gebeurd met mijn geheugen - / Ik herinner me alles, wat niet met mij

gebeurde ” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 549; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Het personage in het gedicht herinnert zich dingen die hij zelf niet meemaakte, hij heeft herinneringen uit het leven van iemand anders. Het wordt gezegd wanneer iemand zich iets niet meer of verkeerd herinnert (Berkov, e.a. 2000: 549).

57. Широка страна моя родная. *Uitgestrekt is mijn geboorteland.* (p9, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Aanhef van “Песни о Родине” (Liedjes over het vaderland) van I. Dunaevskij, naar het gedicht van Lebedev-Kumač. Het lied werd geschreven voor de film “Цирк” (Circus, 1936): “Широка страна моя родная, / Много в ней лесов, полей и рек, / Я другой такой страны не знаю, / Где так вольно дышит человек.” of “Uitgestrekt is het land van mijn vaders, / Veelvuldig zijn haar bossen, velden en rivieren! / Ik ken geen ander land, / waar de mens zo vrij ademt” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 553; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)).

Waegemans schrijft dat het lied “één grote leugen [is] over een land in de ijzeren greep van de dictatuur”. De uitdrukking wordt gebruikt wanneer mensen het hebben over de fierheid die ze voelen voor hun land, of als het gaat over de uitgestrektheid van Rusland (Berkov, e.a. 2000: 553; Waegemans 2003: 312).

58. Я помню чудное мгновенье. *Ik herinner me het wondermooie ogenblik.* (p10, 0+4/7)

Vertaling volgens Waegemans (2003: 89). De regel werd door Boland (zie Puškin, 2005: 233) vertaald als: “Toen ben je voor het eerst verschenen”.

Dit is een fragment uit “К***” (1825) van A.S. Puškin, opgedragen aan Anna Kern: “Я помню чудное мгновенье: / Передо мной явилась ты, / Как мимолетное виденье, / Как гений чистой красоты” of “Toen ben je voor het eerst verschenen - / Wat ik nog altijd voor me zie. / Je doemde op, en was verdwenen - / Van pure schoonheid het genie” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 574; *Lyriek in ballingschap* 2005: 233). De uitspraak wordt vaak gebruikt wanneer men met nostalgie op iets of iemand terugblijkt, vaak een eerste liefde (Berkov, e.a. 2000: 574; Boland 2005: 233).

59. Я пришёл к тебе с приветом ... *Ik kwam bij u met een groet ...* (p10, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Een regel uit het gelijknamige gedicht van A. A. Fet (1843): “Я пришел к тебе с приветом, / Рассказать, что солнце встало, / Что оно горячим светом / По листам затрепетало” of “Ik kwam bij je met een groet / Om te vertellen, dat de zon was opgekomen, dat haar warme licht / Op de

bladeren schittert ”(geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 575; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Wordt lachende gezegd bij wijze van begroeting (Berkov, e.a. 2000: 575).

4.2 Westerse afkomst

60. Один за всех, и все за одного. Één voor allen en allen voor één. (p12, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 121).

Deze uitdrukking zou in de literatuur het eerst voorkomen in *The Rape of Lucrece* (1594) van Shakespeare en wordt gebruikt in veel talen. Ze is echter vooral bekend door het Franse *un pour tous, tous pour un*, een slagzin in *Les Trois Mousquetaires* (hst. 9) van Alexandre Dumas (père) (1802-1870). Ze geeft de gezamenlijke verantwoordelijkheid, inzet en/of onvoorwaardelijke trouw aan een zelfde ideaal weer (Berkov, e.a. 2000: 340; den Boon 2007: 211)

5. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit het theater

Hierna vindt u de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die hun oorsprong vinden in het Russisch of Westers theater.

5.1 Russische afkomst

61. А судьи кто? Wie oordeelt? (p10, 1+3/7)

Vertaling door Lambrecht (zie Gribojedov, 2001: 67). Meer letterlijk staat er: “wie zijn de rechters / beoordeelaars?”

Uit de komedie *Горе от ума (Lijden door verstand, 1824, acte 2 scène 5)* van A. S. Gribojedov (Berkov, e.a. 2000: 33). De nadruk ligt hier op het vraagwoord *wie*. Bedoeld wordt ‘wie zijn zij om te oordelen’. De daden van de beoordeelaars zelf worden in twijfel getrokken, waardoor bijgevolg ook de betrouwbaarheid van hun oordeel in vraag wordt gesteld. In de bijlage van de Nederlandse vertaling schrijft Vladimir Ronin: “[...] smalend over mensen die over anderen willen oordelen, terwijl zichzelf niet deugen.” (geciteerd uit *Lijden door verstand, 2001: 142*). Een uitdrukking in het Nederlands die hierbij aansluit is *de pot verwijt de ketel (dat hij zwart ziet / is)*. Zoals ter Laan (2003: 277) stelt: “de één verwijt de ander een ding, waaraan hij zelf ook schuldig is”. Het komt er dus op neer dat men “geen recht van spreken” heeft (de Groot 2006: 764). De uitdrukking is o.a. ook in het Duits bekend.

62. Жираф большой, ему видней. De giraf is volwassen, hij moet beter weten. (p10, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005: 131): “hij/jij/... moet beter weten”. Meer letterlijk staat er: “De giraf is groot/volwassen, voor hem is alles zichtbaar/duidelijk”.

De regel komt uit het refrein van het liedje “В жёлтой жаркой Африке” (In het gele warme Afrika) van V.S. Vysockij, uit de komedie *Свой остров (1968)*: “[...]/ Слон сказал, не разобрав: / - Видно, быть потопу. / В общем, так, один жираф / Влюбился в антилопу. / Тут поднялся галдеж и лай, / И только старый попугай / Громко крикнул из ветвей: / - Жираф большой, ему видней” of “De olifant zei, voor de vuist: / -er zal waarschijnlijk een zondvloed plaatsvinden. / Kortweg, zit het zo, een giraf / Werd verliefd op een antilope. / Er ontstond kabaal en gescheld, / En enkel een oude papegaai / Riep luid vanaf een tak: / De giraf is volwassen, hij moet beter weten.¹⁵” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов, 2000: 170*; eigen vertaling m.b.v.

¹⁵ Ook: “[...]. De giraf is groot, hij doet zijn zin.”. Een Engelse vertaling luidt “In the white hot Africa ...”, hier wordt verwezen naar de originele Russische titel als “что случилось в Африке” (http://www.kulichki.com/vv/eng/songs/tolkachev.html#in_the_white_hot_Afrika, 22/07/2010).

Honselaar (2005). Met *ему видней* maakt men gebruik van een woordspeling, daarom is het belangrijk om hier zowel de figuurlijke, als de letterlijke betekenis mee te geven. De uitdrukking heeft een negatieve connotatie. Ze wordt gebruikt wanneer je het niet eens bent met iemand, maar hiertegen niets kan inbrengen. De persoon is volwassen en doet wat hij/zij wil (Berkov e.a. 2000: 170).

63. Не уходи, побудь со мною. *Ga niet weg, blijf bij mij.* (p11, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Komt uit een werk van N. Zubov, geïnspireerd door een gedicht van M. Pojgin. Het wordt gezegd tegen gasten, wanneer ze willen vertrekken (Berkov, e.a. 2000: 324). In de Nederlandse spreektaal zeggen we “Ga je nu al weg?” om aan te duiden dat we liever zouden hebben dat iemand blijft.

64. Разошлись, как в море корабли. *We dreven uit elkaar, als schepen op de zee.* (p11, 0+5/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit *Корабли* (*Schepen*, 1920) van B. Prozorovskij: “Мы никогда друг друга не любили, / В своих сердцах привета не носили, / Случайных встреч и взоров не ценили / И разошлись, как ночью корабли” of “We droegen elkaar geen groet toe / Bij een toevallige ontmoeting hadden we zelfs geen oog voor elkaar / En we dreven uit elkaar, als schepen in de nacht” ((geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 422; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Met de regel wordt verwezen naar mensen die vroeger vrienden of geliefden waren, maar uit elkaar zijn gegroeid. In het Engels kent men een gelijkaardige uitdrukking, maar deze heeft net betrekking op een (korte) ontmoeting van geliefden, en niet het uit elkaar groeien: *ships that pass in the night*. Ze komt uit *The Theologian's Tale*¹⁶ van Henry Longfellow (1807-1882) en wordt door den Boon vertaald als *schepen die elkaar 's nachts passeren*. (Berkov, e.a. 2000: 422; den Boon 2007: 191).

65. Свежо предание, а верится с трудом. *Al zijn er nog getuigen, geloven kan men 't slecht.* (p11, 0+5/7)

Vertaling door Lambrecht (zie Gribojedov, 2001: 56).

Uit de komedie *Lijden door verstand* (1824, acte 2 scène 2) van A. S. Gribojedov: “Как посравнить, да посмотреть / Век нынешний и век минувший: Свежо предание, а верится с трудом ” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 437). De passage leest bij Lambrecht als volgt: “[...] / terecht laat u dat zuchtend blijken, / we moeten onze eeuw die komt /

¹⁶ De passage luidt: “Ships that pass in the night, and speak each other in passing; / Only a signal shown and a distant voice in the darkness / So on the ocean of life we pass and speak one another / Only a look and a voice, then darkness again and silence” (geciteerd uit *Gevleugeldewoordenboek* 2007: 191).

met d' eeuw die ging maar vergelijken. / Al zijn er nog getuigen, geloven kan men 't slecht / [...]"¹⁷ (geciteerd uit *Lijden door verstand*, 2001: 56). In de bijlage bij het werk (p149) wordt er verder ingegaan op dit citaat: “[...] een ironische uitdrukking van ongeloof of wantrouwen jegens iemands woorden.”.

66. С чувством, с толком, с расстановкой. *Gevoelvol, klaar en afgemeten.* (p11, 2+3/7)

Vertaling door Lambrecht (zie Gribojedov, 2001: 53).

Uit de komedie *Lijden door verstand* (1824, acte 2 scène 1) van A. S. Gribojedov. Hierin uit Famusov, vader van de jeugdliefde van het hoofdpersoonage, kritiek op de leesstijl van zijn bode, met de woorden: “Читай не так, как пономарь;/ А с чувством, с толком, с расстановкой”(geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 485). Door Lambrecht vertaald als: “En lees niet lijk een koster, maar / gevoelvol, klaar en afgemeten.” (geciteerd uit *Lijden door verstand*, 2001: 53). Het geeft aan dat de bode op een ordelijke, nette manier moet lezen (Berkov, e.a. 2000: 458).

5.2 Westerse afkomst

67. Бегут, как крысы с тонущего корабля. *Rennen als ratten van een zinkend schip.* (p12, 1+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De uitdrukking raakte bekend door *The Tempest* (*De Storm*, 1611, acte 1 scène 2) van William Shakespeare (1564-1616): “[...] the very rats / Instinctively have quit it: [...]” (geciteerd uit *The Tempest*, 2000: 10). Ze gaat terug op het (maritieme volks-) geloof dat ratten een schipbreuk voelen aankomen en dus *het zinkende schip verlaten* omdat ze vermoeden dat er iets niet goed gaat, dat er iets zal mislopen. Hiermee wil men zeggen dat “volgelingen [de leider] verlaten als diens onderneming dreigt te mislukken”. Het wordt bijvoorbeeld gezegd wanneer mensen ontslag nemen omdat het slecht gaat in een bedrijf (de Groot 2006: 790, 842; ter Laan 2003: 284).

68. БЫТЬ или не быть-вот в чём вопрос. *Te zijn of niet te zijn, dat is de vraag.* (p12, 1+3/7)

Vertaling door J. de Roy van Zuydewijn (zie Shakespeare, 2003: 188).

Deze uitspraak komt uit de tragedie *Hamlet* (1601, acte 3 scène 1) van W. Shakespeare en leest in het Engels: “To be, or not to be, that is the question” (geciteerd uit *Hamlet, Prince of Denmark*

¹⁷ De hele passage gaat als volgt: “De wereld, dat is waar, verdomt / [...] / hoe hij, die 't vaakst de nek boog, roem mocht dragen, / hoe men, in vreedstijd, met 't voorhoofd vecht, / dat jaknikkend op de vloer wordt geslagen!” (geciteerd uit *Lijden door verstand*, 2001: 56).

1998: 146). Hoewel dit de meest voorkomende vertaling is, klinkt het tweede deel van dit citaat soms anders: “[...], daar gaat het om” (den Boon 2007: 26), “[...], dat is ’t probleem” (W. J. Ouweneel in *De tragedie van Hamlet, Prins van Denemarken* 2004: 189). De formulering wordt gebruikt om aan te duiden dat men een moeilijke beslissing moet nemen, op basis van zijn principes (Berkov, e.a. 2000: 62).

69. Всё или ничего. *Alles of niets.* (p12, 1+3/7)

Vertaling uit het Latijn door Huizinga (1997: 29).

Volgens Berkov komt dit uit het Noorse *Brand* (1866, acte 2) van Henrik Ibsen. De zinsnede komt echter al voor in het Latijn *nunc aut nunquam* en is dus al veel ouder. Ze betekent dat men geen genoeg neemt met iets minder dan het geheel (Berkov 2000: 99; Huizinga 1997: 29).

70. Златые горы сулить. *Gouden bergen beloven.* (p12, 0+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze zegswijze gaat terug op het toneelstuk *Phormio* van de Romeinse Publius Terentius (195-159 v. Chr.). In het Russisch wordt ze gebruikt in het lied “Когда б имел златые горы”: “Когда б имел златые горы / И реки, полные вина, / Все отдал бы за ласки, взоры, / Лишь ты владела б мной одна” of “Als ik gouden bergen had / en rivieren vol wijn, / zou ik alles opgeven voor een streling, een blik, / zolang ik maar van jou alleen zou zijn”(geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 184; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Bij Huizinga lezen we de Latijnse versie: “montes auri polliceri”. In het Nederlands kennen we ook de variant *iemand koeien met gouden hoorns beloven*. Beide uitdrukkingen willen zeggen dat iemand veel belooft (vaak rijkdom), maar zijn beloftes niet nakomt. Bij ter Laan lezen we een regel van Guido Gezelle: “Die goudbergen belooft, zal gebroken potten geven.” (Berkov, e.a. 2000: 184; de Groot 2006: 72; Huizinga 1997: 58; ter Laan 2003: 34).

71. Любовь с первого взгляда. *Liefde op het eerste gezicht.* (p12, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 126).

Zowel Berkov als den Boon schrijven dit citaat toe aan *Hero and Leander* (1598) van Christopher Marlowe (1564-1593), waarin staat : “Who ever lov’d, that lov’d not at first sight?” of “Wie is ooit verliefd geweest die het niet op het eerste gezicht was?” (geciteerd uit *Geveugeldewoordenboek* 2007: 135). Den Boon voegt hieraan toe dat het ontleend werd door Shakespeare (een tijdgenoot van Marlowe), die het gebruikte in zijn toneelstuk *As you like it* (1623, acte 3 scène 5). (Berkov, e.a. 2000: 257, den Boon 2007: 135). Men spreekt van *op het eerste gezicht* wanneer men het heeft over de eerste indruk die men krijgt bij een persoon of zaak. *Gezicht* betekent hier ‘het zien’. *Liefde op*

het eerste gezicht verwijst dan ook naar het onmiddellijk verliefd worden bij een eerste ontmoeting (de Groot 2006: 293; Huizinga 1997: 362).

72. Много шуму <шума> из ничего. *Veel drukte om niets.* (p12, 2+3/7)

Vertaling door J. Jonk (zie Shakespeare, 2008). Honselaar (2005: 1537) vertaalde het als: “veel leven om niets, veel geschreeuw en weinig wol”.

Titel van de komedie *Much ado about Nothing* (1599) van W. Shakespeare. Dit wordt gezegd wanneer men zich druk maakt om een kleinigheid, of wanneer dit geen resultaat heeft. Het *geschreeuw* of *gescheer* zou volgens de Groot van schapen komen, maar dat is niet in elke variant het geval: “*veel geschreeuw maar weinig wol, zei de drommel (= duivel) en hij schoor zijne varkens.*”. Hier zouden de varkens “- notoir luidruchtige dieren -” worden geschoren. Wanneer men veel kabaal maakt zonder dat het iets uithaalt kan men ook spreken van *veel werk*¹⁸ en weinig honing (Berkov, e.a. 2000: 276; de Groot 2006: 282; Huizinga 1997: 657; ter Laan 2003: 399).

73. Молилась ли ты на ночь, Дездемона? *Heb je vannacht gebeden, Desdemona?* (p12, 1+3/7)

Vertaling door Willy Courteaux (zie Shakespeare, 2007: 386).

Deze regel komt uit *Othello* (1604, acte 5 scène2) van W. Shakespeare: “Have you prayed tonight, Desdemon[a]?” (geciteerd uit *Othello* 2003: 183). Het Russische *на ночь* betekent eerder *deze avond, vanavond*, ook deze vertaling vinden we terug¹⁹. Hoewel het oorspronkelijk gaat om een verscholen bedreiging, wordt ze nu vaak spottend gebruikt (Berkov, e.a. 2000: 278).

74. Нет повести печальнее на свете. *Nooit was er een triester verhaal.* (p12, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005). *Verhaal* leunt dichter aan bij het Engelse *story*, dat in de Nederlandse edities vaak vertaald wordt als (*nood*)*lot*. Het Russische *нет* kan hier meer letterlijk worden vertaald als *er is geen*.

Slotregel van *Romeo and Juliet* ((1595, acte 5 scène 3) van W. Shakespeare: “For never was a story of more woe / Than this of Juliet and her Romeo.” of “Nooit trof een bitter lot twee mensen zo / Als hier nu Julia en haar Romeo²⁰” (geciteerd uit *Romeo and Juliet* 2003: 209; *Romeo en Julia*, 1988: 103). Het wordt gezegd over intrieste verhalen of zaken (Berkov, e.a. 2000: 322).

75. Остановись, мгновенье! [Ты прекрасно!]. *Blijf toch! [Je bent zo mooi!].* (p12, 2+2/7)

18 *Werk* verwijst hierbij naar “raten waarin de bijen honing maken” (Huizinga 1997: 657)

19 “Hebt u vanavond gebeden, Desdemona?” (geciteerd uit *William Shakespeare. Othello*, 2003:196); “Hebt u gebeden vanavond, Desdemona?” (geciteerd uit *William Shakespeare. Othello*, 1993: 290)).

20 Ook “Nooit trof een noodlot twee gelieven zo / Als dat van Julia en haar Romeo.” (geciteerd uit *Verzameld werk*, 1987: 878)

Vertaling door den Boon (2007: 215). Letterlijk: *Blijf toch, nog een ogenblik! [Je bent zo mooi!]*. Deze regel is afkomstig uit *Faust* (1808, deel 1, *Studeerkamer*, vers 1700), een tragedie van J. W. von Goethe (1749-1832): “Werd’ ich zum Augenblicke sagen: / Verweile doch! du bist so schön! / Dann magst du mich in Fesseln schlagen, / Dann will ich gern zu Grunde gehn!” of “Hooit ooit een ogenblik mij smeken; / Blijf nog, je bent zo wondermooi! / dan mag je al mijn botten breken, / dan ben ik voortaan graag je prooi!” (geciteerd uit *Werke in zwei Bänden II*, 1981: 607; *Faust, een tragedie*, 2008: 65). De uitdrukking duidt erop dat men heel erg van iets geniet en niet wil dat het voorbij gaat (Berkov, e.a. 2000: 350; den Boon 2007: 215).

6. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit de mythologie, filosofie en de Bijbel.

In dit deel vindt u de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die hun oorsprong vinden in de Griekse en Romeinse mythologie, alsook de uitdrukkingen uit de Griekse, Romeinse en Westerse filosofie. Bij sommigen is de oorsprong onduidelijk, of vinden we de uitdrukking terug in zowel Griekse als Romeinse bronnen. Daarom werden deze opgenomen in de onderverdeling 'onbepaalde afkomst'. Daarnaast werden ook uitdrukkingen opgenomen, die rechtstreeks of onrechtstreeks teruggaan op de Bijbel.

6.1 Griekse afkomst

76. Ахиллесова пята <пятка>. Achilleshiel. (p13, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 33).

Achilles was de zoon van Peleus en Thetis. Zijn moeder had hem in de Styx gedompeld, eer rivier in de onderwereld Hades. Hierdoor werd hij onkwetsbaar, maar de hiel waaraan zij hem had vastgehouden bleef onbeschermd. Hij was een held in de oorlog met Troje. Volgens Hyginus²¹ werd hij getroffen door een pijl van de god Apollo, volgens anderen (Berkov, Mills) was het Paris, zoon van de Trojaanse koning Priamus. Bij Mills lezen we: “Achilles werd in zijn hiel getroffen door een pijl van Paris die de hulp kreeg van Apollo” (geciteerd uit *Klassieke mythologie*, 2008: 173). In de *Ilias* van Homerus raakte Achilles al eerder gewond aan zijn schouder en is hij dus wél kwetsbaar. De uitdrukking wordt gebruikt om te verwijzen naar iemands *zwakke plek* en kan ook betrekking hebben op het karakter (cf.p 34) (Berkov, e.a. 2000: 35; Mills 2008: 173; ter Laan 2003: 15).

77. Всё течёт, всё изменяется. Alles stroomt, alles verandert. (p13, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze uitspraak is van Heraclitus van Efeze: “Pantha rei”. Ze inspireerde onder meer Plato en Aristoteles. De uitdrukking duidt op onze voortdurend veranderende wereld. Een gelijkaardige zinsnede is het Latijnse *Omnia mutantur, nihil interit*, bij den Boon vertaald als “alles verandert, niets vergaat”. Deze komt uit *Metamorfoses* (15, 165) van Ovidius (43 v.Chr.-16n.Chr.) (Berkov, e.a. 2000: 104; den Boon 2003: 150).

78. Олимпийское спокойствие. Olympische kalmte. (p13, 2+2/7)

²¹ “[...] die tijdens keizer Augustus leefde. Zie Stoett I, 18.” (ter Laan 2003: 15)

Vertaling door Honselaar (2005: 794).

Gaat terug op de naam van de berg Olympos in Griekenland, waar volgens de mythen de onsterfelijke goden woonden. Hiermee wordt verwezen naar een kalmte die door niets kan verbroken worden (Berkov, e.a. 2000: 343).

79. Яблоко раздора <эриды>. De appel der tweedracht <van Eris>. (p14, 2+2/7)

Eigen vertaling naar Honselaar (2005: 1118): “twistappel”. Ook *de twistappel* volgens J. De Keyser (zie Mills 2008: 166).

De uitdrukking gaat terug op de mythe over het bruidsfeest van Peleus en Thetis. Bij ter Laan vinden we het hele verhaal: “Toen Peleus eens, ’t is lang geleen, / Met Thetis zou gaan trouwen, / Kwam vriend en maag verheugd bijeen, / Om feest met hen te houwen. / Thetis, een Griekse zeegodin, vierde / haar bruiloft met Peleus; alle goden en / godinnen waren genodigd, behalve / Eris, de godin van de twist. Deze wierp / nu een gouden appel onder de gasten, / met het opschrift: Voor de schoonste. / Vandaar dadelijk de twist tussen de go- / dinnen Hera, Athene en Aphrodite. De Trojaanse herder Paris kende deze / *twistappel* toe aan Aphrodite, maar dit / werd aanleiding tot de oorlog met zijn / vaderstad Troje.” (geciteerd uit *Nederlandse spreekwoorden*, 2003: 338). Paris zou de appel aan Aphrodite gegeven hebben omdat ze hem Helena had beloofd, de vrouw van Menelaos, koning van Sparta (Berkov, e.a. 2000: 568; Mills 2008: 166). De uitdrukking verwijst naar de oorzaak van een ruzie of onenigheid. In het Nederlands spreken we van *tweedracht* of *tweespalt zaaien*²². Het is een metafoor, de Groot licht toe: “men stelde zich de tweedracht of tweespalt voor als een zaad dat iemand uitstrooide om het te laten ontkiemen”. Men kan ook *de twistappel werpen* (de Groot 2006: 988; ter Laan 2003: 338).

6.2 Romeinse afkomst

80. Колесо фортуны <счастья, судьбы>. Het rad van fortuin <geluk, lot>. (p14, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 502).

De zegswijze gaat terug op de Romeinse godin Fortuna. Ze wordt meestal afgebeeld als een gevleugelde vrouw, staand op een bol of rad. Ze beheerst het lot en toeval, schenkt geluk of ongeluk. Daarom heeft ze in haar ene hand een roer, in haar andere de Hoorn des overvloeds. Met de uitdrukking wordt verwezen naar de onvoorspelbaarheid van het leven en de vluchtigheid van geluk. Hiermee verwant is **Фортуна улыбнулась кому** of *het geluk lacht iemand toe* (p14,

²² De Groot (2006: 988): “*Tweespalt* is een half vernederlandst Duits leenwoord (*Zwiespalt*; *spalten* = *splijten*). [...] *Tweedracht* is gevormd naar analogie van *eendracht*, wat op zijn beurt een afleiding is van het - inmiddels verouderde - *overeendragen*. Dit betekende ‘van hetzelfde gevoelen zijn, eenstemmig zijn’”

2+2/7), waarmee men wil aanduiden dat het lot, het leven, iemand gunstig gezind is (Berkov, e.a. 2000: 227, 523; ter Laan 2003: 283).

81. Нет правила без исключения. *Er is geen regel zonder uitzondering.* (p14, 3+1/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze zinsnede is bekend in vele talen. Ze komt van het Latijnse *Nulla regula sine exceptione*, dat volgens Berkov verbonden is met het gezegde van Seneca: “Nulla regula sine exceptione, sed exceptio non imperdit regulam”²³. In het Russisch raakte ze bekend door *Евгений Онегин* (Jevgeni Onegin, 1833, hst 2, 14) van Puškin: Хоть он людей, конечно, знал, / И вообще их презирал; / Но (правил нет без исключений): / Иных он очень отличал (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 322). Bij Lambrecht ontbreekt een letterlijke vertaling: “hij kent de mensen als geen een, / veracht ze in het algemeen, / maar kan personen respecteren. / Hij minacht hun gevoelens niet, / die hij als buitenstaander ziet.” (geciteerd uit *Jevgeni Onegin* 2004: 46). Serov voegt er een stukje aan toe: “ [...], но исключение правилу не мешает.” of “[...], maar de uitzondering verandert de regel niet” (geciteerd uit <http://bibliotekar.ru/encSlov/13/215.htm>, 22/07/2010; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Dit sluit aan bij het bovengenoemde citaat van Seneca. Bij de Groot lezen we *uitzonderingen bevestigen de regel*, in het Russisch *исключение подтверждает правило*. Hoewel deze sterk lijkt op de eerste uitdrukking, is er toch een nuanceverschil. Net als de aanvulling die Serov geeft, wil men hiermee zeggen dat een uitzondering niet noodzakelijk een regel ontkracht, maar deze daarentegen kan versterken (Berkov, e.a. 2000: 322; de Groot 2006: 995-6).

6.3 Westerse afkomst

82. Времена меняются [, и мы меняемся с ними]. *Tijden veranderen [, en wij veranderen met hen].* (p14, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Wordt ook in het Latijn geciteerd: *Tempora mutantur (et nos mutantur in illis)*. Berkov schrijft dit citaat toe aan twee bronnen. Een eerste is de Frankische keizer Lotharius I (795-855), een tweede is de Engelse filosoof R. Owen (1771-1858). Men verwijst met dit citaat naar de veranderlijkheid van het leven en hoe de mens dit ervaart. Deze verandering vinden we in het Nederlands terug in de uitdrukking *andere tijden, andere zeden*, wat impliceert dat verschillende periodes ook verschillende gewoonten en opvattingen kennen. Als wij onze ideeën niet mee laten evolueren, dan

²³ “Er is geen regel zonder uitzondering, maar de uitzondering verandert de regel niet”. Eigen vertaling vanuit het Russisch in *Большой словарь крылатых слов* (2000: 322) m.b.v. Honselaar (2005).

zijn ze *niet meer van deze tijd*. Deze formulering sluit aan bij de eerder genoemde *tijdgeest* (cf. 34) uit Goethe's *Faust* (Berkov, e.a. 2000: 94; de Groot 2006: 962; ter Laan 2003: 339).

83. Знание - сила. Kennis is macht. (p14, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 416).

Dit citaat komt van het Engelse *knowledge is power* uit de *Meditationes sacrae* (Heilige Overdenkingen, 1598) van Francis Bacon (1561-1626). In Rusland werd het bekend toen een vulgariserend wetenschappelijk tijdschrift het in 1926 als titel koos. Bedoeld wordt dat “wie veel weet kan vooruitkomen in de wereld.”. Het gaat hier dan niet enkel over verstandelijke kennis, maar ook over weten hoe de wereld en de mensen in elkaar zitten. Iemand die zo'n kennis bezit is *een man/vrouw van de wereld*, die is *van alle markten thuis* (Berkov, e.a. 2000: 186; de Groot 2006: 606, 611; ter Laan 2003: 172, 222).

84. Место под солнцем. Een plek onder de zon. (p14, 2+2/7)

Vertaling uit het Duits door den Boon (2007: 167-8).

Deze gedachte werd volgens Berkov voor het eerst gebruikt door B. Pascal in *Pensées* (1670, deel 1, 9, 53) en is ook terug te vinden bij andere Franse schrijvers (P-J. de Béranger, H. de Balzac). Ze zou echter populair geworden zijn door de Duitser Bernard von Bülow (1849-1929), de bron die ook den Boon geeft. Hij was graaf en later rijkskanselier. Op 6/12/1897 hield von Bülow een speech op de Bondsdag (volgens Berkov omdat Duitsland de Chinese havenstad Kiao-Tschau had ingenomen): “Wir wollen niemand in der Schatten stellen, aber wir verlangen auch unseren Platz an der Sonne” (geciteerd uit *Gevleugeldewoordenboek* 2007: 167). De uitdrukking zou eerder al gebruikt geweest zijn door Willem II. Ze kan verwijzen naar het recht op bestaan, naar “een gelegenheid of ruimte om gelukkig te zijn of zijn geluk te beproeven” (ter Laan), “Een plek om te leven, zich een bestaan op te bouwen” (de Groot). Zowel de Groot als ter Laan verwijzen daarnaast ook nog naar een lied van Réne Froger *Alles kan een mens gelukkig maken* (naar de tekst van Henk Westbroek): “Een eigen huis, een plek onder de zon / En altijd iemand in de buurt die van me houden kon” (Berkov, e.a. 2000: 268; de Groot 2006: 750; den Boon 2007: 167-8)

85. Переоценка ценностей. Herwaardering van waarden. (p14, 1+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deel van de Nederlandstalige titel van *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwertung aller Werte* (1855) van Friedrich Nietzsche. De uitspraak geeft aan dat men de dominante wetenschappelijke theorieën moet herbekijken, en men zich niet mag laten beïnvloeden door persoonlijke opvattingen en overtuigingen (Berkov, e.a. 2000: 367).

6.4 Onbepaalde afkomst

86. Каждому своё. *Ieder het zijne.* (p14, 4+0/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1205).

Van het Latijnse *Suum cuique*. De uitspraak zou teruggaan op *De Staat* (IV, 20), een werk van de Griekse Plato (428-347 v. Chr.). Het wordt echter ook toegeschreven (o.a. door Huizinga) aan de Romeinse Cato de Oudere (213-149 v. Chr.) en werd meermaals geciteerd door Cicero. Volgens Huizinga was het de leuze van de orde van de Zwarte Adelaar (1701), en Berkov weet ons te zeggen dat ze tijdens WOII gebruikt werd door de nazi's als opschrift boven de toegangspoort van het concentratiekamp Buchenwald: Jedem das Seine. Bedoeld wordt dat iedereen krijgt wat hij verdient of dat ieder zijn mogelijkheden en doelen heeft (Berkov, e.a. 2000: 209; Huizinga 1997: 700).

87. Уязвимое место. *Zwakke plek.* (p14, 2+2/7)

Vertaling volgens W. Honselaar (2005: 1447).

Verschillende mythologische helden waren onkwetsbaar, behalve op één plaats op hun lichaam: Achilles aan zijn hiel (cf. p 29), Siegfried (Noor) aan zijn schouder, Vandaag is deze *zwakke plek* niet noodzakelijk fysiek, zo kan het eveneens iets zijn waar iemand minder goed in is. Je kan ook *iemand in zijn zwakke plek raken* of *in zijn zwak tasten* wanneer je iets zegt over een onderwerp dat gevoelig ligt. Als je *iemand's zwakke plek* kent betekent dit dat je weet hoe je hen kan kwetsen (fysiek of emotioneel), dat je in een eventuele strijd een voordeel hebt (Berkov, e.a. 2000: 519; de Groot 2006: 751; ter Laan 2003: 410).

6.5 De Bijbel

88. Беда не приходит одна. *Een ongeluk komt nooit alleen.* (p14, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De uitdrukking komt volgens Berkov uit *Anlularia* van Plautus (754). Den Boon (2007: 81) schrijft ze echter toe aan *Sententiae* van Publius Syrus (1ste eeuw v. Chr.): *Fortuna obesse nulli contenta est semel*, en Huizinga vermeldt *Hercules furens* van Seneca. Volgens hem kan de uitdrukking eveneens teruggaan op het Oude Testament. Bij Job I lezen we hoe hij getroffen wordt door de ene na de andere ramp. Bij Ezechiël (7, 5-6) staat: “Zo spreekt Jahwe: Het onheil komt, ramp op ramp! Het einde komt! Het komt, het einde! Het einde komt voor u.” (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 1129). Men kan ook zeggen *een ongeluk komt zelden alleen* en ‘t *Een ongeluk roept ‘t ander*. Ter Laan voegt hier met ‘t *Ene ongeluk kan niet op het andere wachten* nog een Friese variant aan toe. In het

Engels zegt men *misery likes company*. Hiermee verwant is *Murphy's law* of *de wet van Murphy*, die stelt dat alles wat kán verkeerd gaan ooit echt eens zál verkeerd gaan. De uitdrukking spreekt voor zich en houdt in dat er vaak meer dan één ding misgaat (Berkov, e.a. 2000: 39; de Groot 2006: 683; Huizinga 1997: 428; ter Laan 2003: 251).

89. Делу время, потехе час. *Een tijd voor werk, een tijd voor ontspanning.* (p1, 3+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze regel wordt in verband gebracht met het boek *Новое уложение и устройство чина сокольничья пути* (Nieuw wetboek en reglement van de orde van de valkenjacht²⁴), dat werd samengesteld in opdracht van tsaar Aleksej Michajlovič'. Het werk verzamelde richtlijnen i.v.m. de valkenjacht voor de vertrouwelingen van tsaar en bojaren. De structuur van deze uitdrukking doet echter sterk denken aan een passage uit het Oude Testament. Bij Prediker (3, 1-8) lezen we "Alles heeft zijn uur, alle dingen onder de hemel hebben hun tijd. Er is een tijd om te baren en een tijd om te sterven, een tijd om te planten en een tijd om wat geplant is te oogsten [...]" (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 845). Ze wordt ook geciteerd in het Latijn "Otium post negotium", Engels "Business before pleasure", en Frans "La travaille d'abord, le plaisir ensuite" (geciteerd van http://www.wikiverbs.com/index.php/Otium_post_negotium, 22/07/2010). De uitdrukking is een aanduiding dat er momenten zijn van aandacht en inspanning, en momenten voor plezier en ontspanning (Berkov, e.a. 2000: 139).

90. Друзья познаются в беде. *In nood leer je je vrienden kennen.* (p15, 2+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 47).

Deze gedachte komt al van in de oudheid voor bij verschillende schrijvers, zoals Euripides (*Hecuba* en *Orestes*), Ovidius (*Tristia* deel 1, 9, 5 en 9) en Horatius (*Carmina* deel 1, 35, 26). Ze is eveneens terug te vinden in het Oude Testament bij Sirach (6, 7-8): "Wilt gij iemand tot uw vriend maken, doe dat pas na hem beproefd te hebben en vertrouw hem niet te haastig. Menigeen is uw vriend, zolang het hem goed uitkomt, maar hij blijft niet trouw op de dag van de rampspoed." (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 904). De uitdrukking wil zeggen dat je pas weet wie je echte vrienden zijn wanneer je problemen hebt. Zij zullen er zijn wanneer het moeilijk gaat en je helpen als dat nodig is. Bij Huizinga lezen we enkele vertalingen van o.a. Ovidius. Ter Laan geeft enkele Nederlandstalige gebruiken mee, zoals de rijmspreuk "Een man in goede staat / Heeft overal veel vrienden, / Maar als het kwalijk gaat, / Dan zijn er geen te vinden." of "Vrienden in nood / Honderd in een lood" en een regel van Guido Gezelle: "Vrienden zijn vrienden, maar wee die ze van doen

24 Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

heeft!” (Berkov, e.a. 2000: 151; de Groot 2006: 672; Huizinga 1997: 635; ter Laan 2003: 221, 248, 367).

91. Не делай другому того, чего не хотел бы, чтобы делали тебе. *Doe een ander niet aan, wat je jezelf niet toewenst.* (p3, 2+5/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De oudst genoemde bron is het Nieuwe Testament. Bij Matteüs (7, 12) lezen we: “Alles wat gij wilt dat de mensen voor u doen, doet dat ook voor hen. Dat is Wet en Profeten.”; bij Lucas (6, 31):

“Zoals gij wilt dat de mensen u behandelen, moet gij het hun doen.” (beiden geciteerd uit *De Bijbel* 1987: 1287 en 1353). De uitdrukking kent varianten in verschillende Europese talen, waaronder het Frans en het Duits. Berkov (2000: 307) vernoemt ook andere bronnen, waaronder Lamprid. Volgens hem zou het citaat een geliefde uitspraak zijn geweest van de Romeinse keizer Alexander Severus (3de eeuw): “Quod tibi fieri non vis, alteri non faceris” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 307).

92. Рвать на себе волосы. *Zich de haren uit het hoofd trekken.* (p14, 3+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1154).

Deze uitdrukking heeft geen directe bron maar verwijst naar het oude gebruik om zich de haren uit het hoofd te trekken als teken van rouw, verdriet, wanhoop, spijt, We vinden het ook terug in het Oude Testament bij Ezra (9, 3): “Toen ik dat hoorde scheurde ik mijn kleed en mijn mantel, trok mij de haren uit het hoofd en baard en zat verbijsterd neer”. Een gelijkaardige passage lezen we bij Job (1, 20): “Toen scheurde Job zijn kleed, schoor zijn hoofd kaal, wierp zich plat op de grond” (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 494, 625) (Berkov, e.a. 2000: 425; de Groot 2006: 328).

93. Слабый / Сильный пол. *Het zwakke / sterke geslacht.* (p5, 1+4/7; p5, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Berkov schrijft deze begrippen toe aan de Oudromeinse schrijver Lucius Apuleius (125-180). Bij ter Laan lezen we echter een verwijzing naar het Nieuwe Testament, waar we bij Petrus (I, 3: 7) lezen: “Eveneens gij, mannen, toont in het huwelijk begrip voor uw vrouwen; bewijst hun de eer die het zwakkere geslacht toekomt, want met u zijn zij erfgenamen van de genade des levens; [...]” (geciteerd uit *De Bijbel* 1987: 1554). Verder noteert hij de hieraan verwante uitdrukking *vrouwen zijn zwakke vaten*. Met *het zwakke geslacht* wordt verwezen naar vrouwen, die op fysiek vlak zwakker zijn dan *het sterke geslacht*, de mannen. Mogelijk kan men met *het sterke geslacht* ook naar vrouwen verwijzen wanneer men bedoelt dat zij op andere vlakken sterker zijn. Mooier dan

zwak is *het schone geslacht* of **прекрасный пол** (cf. p54). (Berkov, e.a. 2000: 455; de Groot 2006: 283; ter Laan 2003: 346).

94. Я знаю [только то], что я ничего не знаю. *Het enige dat ik weet, is dat ik niets weet.* (p14, I+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Dit is algemeen bekend als een citaat van Socrates. We vinden echter een gelijkaardige gedachte terug in de Bijbel, bij I Korintiërs (8, 2): “Als iemand kennis meent te bezitten, kent hij nog niet op de juiste wijze” (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 1478). Dit werd door ter Laan (2003: 383) verklaard als “wij kennen ten dele”. Men verwijst hiermee naar de beperktheid van het menselijke verstand of begrip, of wordt gezegd over de onbekende dingen van de wereld (Berkov, e.a. 2000: 572).

7. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit werken van klassieke auteurs

Hierna volgen de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die teruggaan op werken van klassieke auteurs. Ook hier is van enkele uitdrukkingen de oorsprong onduidelijk, of vinden we ze zowel in Griekse als in Romeinse bronnen terug. Daarom werden deze opgenomen in de onderverdeling 'onbepaalde afkomst'.

7.1 Griekse afkomst

95. Всѣ моѐ <своѐ> ношу с собой <при себе>. *Al mijn bezittingen draag ik bij me.* (p15, 3+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005) en naar

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Latijnse_spreekwoorden_en_uitdrukkingen#O (22/07/2010):

“Ik draag al mijn bezittingen bij me.”

Deze formulering komt ook voor in het Latijn: *omnia mea mecum porto* en wordt toegeschreven aan Brias van Priëne (6de eeuw v. Chr.), één van de ‘Zeven Wijzen’ van het oude Griekenland. Toen de Perzen binnenvielen verliet hij zijn stad zonder iets mee te nemen, omdat hij geloofde dat een mens zijn waardevolste bezittingen altijd bij zich heeft. Men bedoelt hiermee je herinneringen en kennis, al wat je maakt tot wie je bent (Berkov, e.a. 2000: 100).

96. Делать / сделать из мухи слона. *Van een mug een olifant maken.* (p15, 4+0/7)

Vertaling door Honselaar (2005:1248).

Berkov schrijft deze uitdrukking toe aan Lucianus van Samosata (2de eeuw v. Chr.), die in het slotwoord van zijn *Lof der Vliegen* schrijft: “Ik breek hier mijn woorden af, hoewel ik nog veel kan zeggen, opdat niemand mij ervan zou verdenken dat ik, zoals in het gezegde, van een **vlieg** een olifant maak²⁵”. Bij de Groot lezen we dat men het in het oud Nederlands (en Grieks) had over *vlieg* i.p.v. *mug*, vandaar *Lof der Vliegen*. De uitdrukking duidt op een overdrijving, iets wordt algemeen negatiever voorgesteld dan het werkelijk is (Berkov, e.a. 2000: 138; de Groot 2006: 645; ter Laan 2003: 237).

97. Драконовские законы <меры>. *Draconische wetten <maatregels>.* (p15, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze term wordt in verband gebracht met de eerste Oudgriekse wetgever van Athene, Draco (7de eeuw v. Chr.). Hij formuleerde voor het eerst de normen van de hedendaags rechtspraak. Plutarchus

²⁵ Eigen vertaling vanuit het Russisch in *Большой Словарь крылатых слов* (2000, 138) m.b.v. Honselaar (2005).

vond deze wetten uitzonderlijk wreed omdat de meeste misdaden en kleine vergrijpen met de dood werden bestraft: een moordenaar kreeg dit vonnis, maar ook iemand die had gestolen. Op de vraag waarom zoveel misdadigers ter dood veroordeeld werden, antwoordde Draco: “Omdat ik kleine misdaden die straf waard acht, en voor de ergere vind ik geen zwaardere²⁶”. Men verwijst met deze term naar strenge wetten of niets ontziende, genadeloze straffen (Berkov, e.a. 2000: 149-50).

98. Меньшее из двух зол. *De minste van twee kwaden.* (p15, 3+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 413).

Komt van het Latijnse *de duobus malis minus est eligendum* en gaat volgens Berkov terug op de *Ethica Nicomachea* (2, 9, 4) van Aristoteles. Ze is ook terug te vinden in *De officiis* (*Over de Plichten*, 44 v. Chr.) van Cicero, bij Plato en Socrates. In het Russisch werd de uitdrukking bekend aan het begin van de 18de eeuw, toen Peter de Eerste ze in haar langere vorm gebruikte in een brief aan Graaf Apraksin (1711): **из двух зол выбирай меньшее** of *uit twee kaden het minste²⁷ kiezen* (p13, 2+4/7). Bedoeld wordt dat men uit twee (of meer) minder aangename dingen moet kiezen voor wat men denkt dat het minst erge is (Berkov, e.a. 2000: 197, 266; de Groot 2006: 530, 532).

99. Молчание — знак согласия. *Zwijgen is toestemmen.* (p15, 4+1/7)

Eigen vertaling naar Honselaar (2005: 630): “wie zwijgt stemt toe”.

Deze zegswijze komt van het Latijnse *qui tacet, consentire videtur*, bij de Groot vertaald als “wie zwijgt, stemt toe”. Ze wordt toegeschreven aan paus Bonifatius VIII (1235-1303) die ze gebruikte in *Decretalium* (5, 12, 43), een boodschap over het canonieke recht. Berkov geeft nog enkele gelijkaardige formules mee van Seneca, *Silentium videtur confessio* en Terentius Afer (195-159 v. Chr.), *Tacent, satis laudant²⁸*. Volgens hem gaat ze echter terug op *Trachiniae* (*Vrouwen van Trachis*), een tragedie van Sophokles: “Weet ge niet dat gij door zwijgen d’ aanklacht van wie aanklaagt steunt?” (geciteerd van www.koxkollum.nl/sophocles/trachiniae.htm, 22/07/2010). Bedoeld wordt dat wie niet ingaat op wat er gezegd word, het daar mee eens is of zich daarbij neerlegt (Berkov, e.a. 2000: 280; de Groot 2006: 1188; den Boon 2007: 204; ter Laan 2003: 411).

100. Нельзя дважды войти в одну и ту же реку <воду>. *Je kan geen twee keer in dezelfde rivier <hetzelfde water> stappen.* (p15, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

²⁶ Eigen vertaling vanuit het Russisch in *Большой Словарь крылатых слов* (2000, 150) m.b.v. Honselaar (2005).

²⁷ Soms ook *het beste*: “van twee kwaden moet men het beste kiezen” (ter Laan 2003: 197).

²⁸ Uit *Eunuchus* of *De Eunuch* (III 2, 23).

Gaat terug op de uitspraak van Heraclitus van Efeze: “Pantha rei” (cf. p 30). Hij geloofde dat alles voortdurend in beweging is en je geen twee keer in dezelfde rivier kan stappen, aangezien er altijd nieuw water doorstroomt (Berkov, e.a. 2000: 312).

101. О мёртвых или хорошо, или ничего. *Over de doden niets dan goed.* (p15, 1+3/7)

Vertaling vanuit het Latijn door Huizinga (1997: 121): “Van de doden niets dan goed(s)”.

Deze zegswijze komt van het het Latijnse *de mortuis nil nisi bene* of *de mortuis aut bene aut nihil*. Waarschijnlijk gaat het om een vertaling uit het Grieks en komt de uitdrukking van Chilo, één van de Zeven Wijzen. Bedoeld wordt dat je *geen slecht woord over de doden* mag spreken. Volgens Berkov gaat dit terug op een oud geloof dat je, door dat wél te doen, de overledene onheil zou bezorgen in het hiernamaals (Berkov, e.a. 2000: 344; den Boon 2007: 149; Huizinga 1997: 121).

102. Платоническая любовь. *Platonische liefde.* (p16, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze uitdrukking is ontstaan door de Oudgriekse filosoof Plato (427-347 v. Chr.). Volgens hem is onze tastbare, stoffelijke wereld slechts een schaduw van een geestelijke wereld. Ideeën, begrippen, ... die daar bestaan zijn eeuwig en kennen geen oorsprong. Een *Platonische liefde* overstijgt dan ook de aardse. Ze is het mentale liefhebben dat later, na het fysieke, overblijft (Berkov, e.a. 2000: 373; Huizinga 1997: 362; ter Laan 2003: 274)

103. Познай самого себя. *Ken uzelf.* (p16, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 953).

Komt eveneens voor in het Latijn: *nosce te visum*. Dit opschrift was te lezen op de tempel van Delphi, waar het orakel stond. Het wordt toegeschreven aan verschillende Grieken, waaronder Thales van Milete, Chilo en Plato (Berkov, e.a. 2000: 380)

104. Пригревать / Пригреть змею на своей груди. *Een adder aan zijn borst koesteren.* (p16, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 415).

De formulering gaat volgens Berkov terug op een Oudgriekse spreuk over een boer die een bevroren slang vond en ze aan zijn borst legde. Toen ze was opgewarmd beet ze haar redder. De spreuk zou de basis hebben gevormd voor de fabel “De Boer en de Slang” van Aesopus. Dankzij La Fontaine, die hetzelfde onderwerp gebruikte, werd de uitdrukking een gekend gezegde in verschillende Europese talen. Men kan ook spreken van *een slang* i.p.v. *een adder* of *boezem* i.p.v.

borst. Bedoeld wordt dat iemand die je geholpen hebt je daar niet dankbaar voor is (Berkov, e.a. 2000: 401; de Groot 2006: 24; ter Laan 2003: 16).

105. Птичьє молоко. *Vogelmelk.* (p16, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze term komt waarschijnlijk uit een Oudgriekse bron en is terug te vinden bij o.a. Aristophanes (446-386 v. Chr.), Strabo (64 v. Chr.-19) en Lucanus (39-65). Strabo heeft het, volgens Berkov, over de vruchtbaarheid van het eiland Samos en hoe gezegd wordt dat daar zelfs *vogelmelk* te vinden is. Het begrip duidt op iets zeldzaams en kostbaars (Berkov, e.a. 2000: 413).

106. Сжигать / сжечь [свой, за собой] корабли [мосты]. *Zijn schepen [bruggen achter zich] verbranden.* (p16, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De herkomst van deze uitdrukking is op verschillende manieren te verklaren. De oudste mogelijkheid gaat terug op *Over de deugdzaamheid van vrouwen*, een werk van Plutarchus. Daar wordt in het hoofdstuk “Trojanen” verteld, dat na de val van Troje de stedelingen vluchtten. De vrouwen raakten het rondtrekken beu, en toen ze aan de monding van de Tiber kwamen staken ze de schepen in brand opdat ze niet meer verder zouden kunnen. Een tweede mogelijkheid is gebaseerd op de Spaanse verovering van Amerika. Hernan(do)/Fernando Cortes (1485-1547) kwam in 1519 vanuit Mexico aan in Amerika. Om te zorgen dat zijn bemanning er niet van door ging stak hij alle schepen in brand. De Groot vermeldt hierbij dat het waarschijnlijker is dat hij ze “liet zinken of onbruikbaar maken”. Verder zijn er ook kleinere biografische verwijzingen naar de Romeinse consul Atilius Regulus (3de eeuw v. Chr.) en de Engelse koning Willem de Veroveraar (11de eeuw). De uitdrukking is dan ook terug te vinden in verschillende Europese talen, waarvan enkele voorbeelden bij de Groot: “In het Frans of Duits spreekt men van *bruggen* i.p.v. *schepen*: : *brûler (couper) les ponts derrière soi* en *Alle Brücken hinter sich abbrechen*. In het Engels: *burn one’s boats*, Spaans: *quemar las naves*.”. Hij voegt hier nog aan toe dat het verbranden van de schepen in de geschiedenis een vaak toegepaste tactiek was om te zorgen dat soldaten tot het uiterste zouden vechten. De zegswijze geeft aan dat men zich met opzet de laatste mogelijkheid ontnemt om terug te keren naar een eerdere plaats of situatie, er is geen weg terug (Berkov, e.a. 2000: 446; de Groot 2006: 843; ter Laan 2003: 298).

107. Смех / Смеяться сквозь слёзы. *Lachen door je tranen heen.* (p16, 2+2/7)

Eigen vertaling naar Honselaar (2005: 1243): “*улыбнуться сквозь слёзы* door de tranen heen lachen.”

Volgens Berkov afkomstig uit de *Ilias* (Boek 6, 181) van Homerus. De uitdrukking is bekend in veel talen en is gebaseerd op het principe van een oxymoron, waarbij twee woorden met een tegenstrijdige betekenis samen worden gebruikt. Hier worden bittere tranen bedoeld, tranen van wanhoop of om iets droefs, triests, het is een gedwongen lach. In het Nederlands spreken we van *bittere tranen schreien* of *hete tranen huilen* wanneer het gaat om een intens verdriet. De Groot vermeldt hierbij dat *bitter* in de 17de eeuw ook *zout* kon betekenen en de associatie met tranen dus niet zo vreemd is (Berkov, e.a. 2000: 462-3; de Groot 2006: 979).

108. Троянский конь. *Het paard van Troje.* (p16, 1+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1387).

Dit begrip komt uit de *Odyssee* van Homerus, waarin het einde van de Trojaanse oorlog wordt beschreven. De Trojanen aanvaardden een reusachtig houten paard van de Grieken als zoenoffer, maar de Grieken hielden zich verborgen in het paard. 's Nachts komen ze weer tevoorschijn en veroveren de stad. Wanneer je *het paard van Troje binnenhaalt* wil dat zeggen dat je een persoon of situatie vertrouwd die dat niet verdiende, dat je onwetend voor jezelf problemen hebt veroorzaakt (Berkov, e.a. 2000: 500; de Groot 2006: 712; ter Laan 2003: 262-3).

7.2 Romeinse afkomst

109. Белая ворона. *Witte raaf.* (p16, 2+2/7)

Naar het Latijn *alba corvis* of *corvus*. De term komt van Juvenalis (ca 60-127), die in *Satirae* (7, 202) schrijft: “‘corvo rarior albo’: zeldzamer dan een witte raaf” (de Groot). Bij Huizinga lezen we een langer citaat: “‘Corvus albus est rara avis’, d.i.: een witte raaf is een zeldzame vogel”. De uitdrukking is bekend in vele talen en duidt steeds op iets zeldzaams, iets uniek. Volgens Berkov wordt er vaak gebruik gemaakt van het beeld van een bepaalde vogel of albino om te verwijzen naar die zeldzaamheid (Berkov, e.a. 2000: 43; de Groot 2006: 785; Huizinga 1997: 487).

110. Золотая середина. *Gulden middenweg.* (p16, 4+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 418).

Komt van het Latijnse *aurea mediocritas* en behoort toe aan de Romeinse dichter Horatius (65-27 v. Chr.) in *Carmina* (deel 2, 10). Wie *de gulden middenweg kiest* gaat uitersten vermijden.

We spreken ook van de *gulden middelmaat*, maar deze variant zouden we volgens de Groot nu minder gebruiken omdat “we het sinds de romantiek vooral associëren met grauwheid en saaiheid”. De middelmaat is datgene dat “voorkeur geniet boven uitersten” (ter Laan). Bij den Boon vinden we nog een verwante in *medio tutissimus ibis* of “als je het midden houdt, dan ga je de veiligste weg”.

Deze vorm komt uit *Metamorfoses* (2, 137) van Ovidius (43 v. Chr.-16 n.Chr.) (Berkov, e.a. 2000: 187; de Groot 2006: 624; den Boon 2007: 140; ter Laan 2003: 228).

111. Лучше поздно <позже>, чем никогда. *Beter laat dan nooit.* (p16, 5+1/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 953).

Gaat terug op zijn Latijnse vorm *Potius sero, quam nunquam* zoals bij Titus Livius (59 v. Chr. - 17 n. Chr.) in *Historia Romana* (*Geschiedenis van het Romeinse volk*, 4-2). De zegswijze is bekend in verschillende Europese talen, bij Huizinga lezen we het Franse *mieux vaut tard que jamais*. Ze wil zeggen dat men nog altijd iets kan doen, ook al heeft men er lang mee gewacht. Dat is beter dan het helemaal niet meer te doen (Berkov, e.a. 2000: 254; de Groot 2006: 75; Huizinga 1997: 339; ter Laan 2003: 36).

112. Не учи учёного. *Je hoeft me niet te vertellen wat ik wel en niet moet doen.* (p17, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1446).

Deze formule is volgens Berkov terug te vinden in verschillende talen en gaat terug op een Latijnse gezegde, gebruikt in een komedie van Plautus (250-184 v. Chr.): “Omnem operam perdis - quia doctum doces” (*Poenulus*, 4-2; geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 324). Ze wordt gebruikt om aan te duiden dat het geen zin heeft een wijs man iets te willen leren, of kan dienen als antwoord, wanneer iemand je probeert te zeggen wat of hoe je iets moet doen (Berkov, e.a. 2000: 324).

113. Подливать масла в огонь. *Olie op het vuur gooien.* (p17, 2+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 598).

De uitdrukking gaat terug op *Sermones* (*Satiren* 2, 3, 321-2, 35 v. Chr.) van Horatius (65-23 v. Chr.), waar staat: “addere oleum camino” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 377). Hiermee wil men zeggen dat door een woord of daad een situatie erger, gevaarlijker, ... werd gemaakt. Ter Laan heeft het over “hartstochten” bij zijn variant *dat was olie in 't vuur*. Met betrekking tot emotie en vuur kan men ook zeggen *de emoties laaiden hoog op* (Berkov, e.a. 2000: 377; de Groot 2006: 679; ter Laan 2003: 249).

114. Сказано — сделано. *Zo gezegd, zo gedaan.* (p17, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1229) en den Boon (2007: 155).

Vaak in de Latijnse vorm *dictum, factum*. De zegswijze komt van Publius Terentius Afer (195-159 v. Chr.), maar de bron is onduidelijk. Volgens Berkov komt ze uit *Andria* (*Het meisje van Andros*), volgens den Boon uit *Heautontimorumenos*. De zinsnede wordt gebruikt om aan te duiden dat iets

snel gebeurt, men heeft het nog maar net gezegd of het is al gedaan (Berkov, e.a. 2000: 450; den Boon 2007: 155; Huizinga 1997: 200).

115. Соединять приятное с полезным. *Het nuttige met het aangename verenigen.* (p17, 4+1/7)
Vertaling door Honselaar (2005: 1047).

Toegeschreven aan de *Ars poetica* van Horatius. Bedoeld wordt dat men een taak uitvoert die men moet doen, maar die toch ook leuk is (Berkov, e.a. 2000: 466; de Groot 2006: 677; Huizinga 1997: 420).

116. Хлеба и зрелищ! *Brood en spelen!* (p17, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 419).

Deze formule gaat terug op Juvenalis die in *Satirae* (10, 80) over het verval van het Romeinse rijk schrijft. De Groot (2006: 130) citeert hem als volgt: “*Panem et circenses vulgus Romanum semper optabat*” (‘het gemene volk in Rome heeft altijd brood en spelen gewenst’). Deze uitspraak geeft aan dat het lijkt alsof het verval de inwoners niets kan schelen, zolang ze maar worden gepaaid. Met *brood en spelen* verwijst men naar twee basisbehoeften, voedsel en vermaak. De uitdrukking kan ook verwijzen naar mensen die eerder in de marginaliteit leven, onwetend en al te snel tevreden met minderwaardige zaken (Berkov, 2000: 525; de Groot 2006: 130; Huizinga 1997: 98).

117. Человеку свойственно ошибаться. *Vergissen is menselijk.* (p17, 3+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1350).

Komt van het Latijnse *Errare humanum est*, uit *Epistulae* (57, 12) van Hiëronymus van Stridon (331-420). De gedachte kwam, volgens Berkov, van bij Theogenis (5de eeuw v. Chr.) die schreef “dat het onderhouden van een vriendschap met iemand, onmogelijk is als je kwaad wordt om de fouten van je vrienden, want “Fouten zijn noodzakelijk onder stervenden”.²⁹”. In het Nederlands zeggen we ook wel eens *dwalen is menselijk*. Bij ter Laan krijgen we het grappige *vergissen is menselijk, / maar niet wenselijk*, en de Friese spreuk *vergissen is menselijk, zei de man tot zijn vrouw, toen zij zag dat hij de meid een zoen gaf*. Bij den Boon lezen we nog een variant uit het Engels: “To err is human, to forgive divine: vergissen is menselijk, vergeven goddelijk”. Deze komt uit *Essay on Criticism* (2, 325) van Alexander Pope (1688-1744). De uitdrukking dient vaak als verontschuldiging wanneer men iets (al dan niet bewust) verkeerd heeft gedaan en duidt op de onvolmaaktheid van de mens (Berkov, e.a. 2000: 538; de Groot 2006: 618; den Boon 2007: 70, 108; ter Laan 2003: 79, 349-50)

29 Eigen vertaling vanuit het Russisch in *Большой словарь крылатых слов* (2000, 541) m.b.v. Honselaar (2005).

118. Через тернии к звёздам. *Door een diep dal gegaan zijn.* (p17, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1350).

Komt van het Latijnse *per aspera ad astra*³⁰ uit de *Hercules furens* van Seneca de jongere. Wie *door een diep dal gaat* heeft het zwaar, het duidt op een moeilijke periode in iemands leven. Met *diep* en *dal* worden vaak negatieve dingen aangeduid. Volgens de Groot is dit “misschien door het besef dat je, om in moeilijke situaties te overleven, beter op een hoog punt kunt vertoeven (met goed uitzicht op de omgeving, mogelijke vijanden, voedsel enzovoort) dan in een dal.” Hij geeft ook nog enkele variaties, zoals *in een diep dal terechtkomen* en *zich in een diep dal bevinden* (Berkov, e.a. 2000: 541; de Groot 2006: 156).

7.3 Onbepaalde afkomst

119. Где хорошо, там и родина <отечество>. *Waar het goed is, daar is het vaderland <geboorteland>.* (p15, 1+3/7)

Vertaling uit het Latijn naar den Boon (2007: 211): “[...], daar is *mijn vaderland*”

Vaak geciteerd in zijn Latijnse vorm *ubi bene, ibi patria*. De oorsprong van deze formule is onduidelijk. Ze is volgens Berkov vermoedelijk toe te schrijven aan de Griekse Sophokles of Aristophanes (*Rijkdom*, 1151). Bij deze laatste lezen we “Het vaderland, dat is elk land waar het goed is voor een mens³¹”. Berkov vermeldt echter ook, zoals den Boon, de Romeinse Marcus Tullius Cicero (106-43 v. Chr.) en diens *Tusculanae Disputationes* (5, 37, 108): *patria est, ubicumque est bene*. De zegswijze slaat op mensen die geen probleem hebben naar een ander land te verhuizen omdat ze geloven dat het daar beter leven is. Men kan dan zeggen dat deze mensen *een tweede vaderland* hebben (Berkov, e.a. 2000: 116; de Groot 2006: 1003; den Boon 2007: 211).

120. О вкусах не спорят. *Over smaak valt niet te twisten.* (p14, 2+5/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 137) en (uit het Duits) den Boon (2007: 100).

Wordt ook geciteerd in een later vertaalde³² Latijnse versie: *De gustibus non est disputandum*. De uitdrukking bestaat al lang (in het Nederlands sinds 18de eeuw) en heeft veel verwanten, waaronder *smaken verschillen*. Ze geeft aan dat verschillende mensen ook verschillende smaken en

30 “Langs lastige wegen bereikt men de sterren” (vertaling bij <http://www.encyclo.nl>)

31 Eigen vertaling vanuit het Russisch in *Большой словарь крылатых слов* (2000: 116) m.b.v. Honselaar (2005).

32 Volgens Stoett (een veel gebruikte bron bij ter Laan) en de Groot kwam deze uitdrukking niet voor in klassiek Latijn (ter Laan 2003: 310; de Groot 2006: 872).

opvattingen hebben. Het heeft dus “geen zin [...] daar onenigheid over te hebben”. (Berkov, e.a. 2000: 337; de Groot 2006: 872).

8. Overzicht van actuele uitdrukkingen uit fabels en sprookjes

Hieonder vindt u de, volgens het onderzoek, meest populaire uitdrukkingen die hun oorsprong vinden in een fabel of sprookje.

8.1 Russische afkomst

121. А Васька слушает да ест. *En Vasjka luisterde, maar at. (p17, 3+1/7)*

Vertaling door M. Wiebes & M. Berg (zie Krylov, 1993: 20).

Uit de fabel “Кот и повар” (De Kat en de kok, 1813) van I.A. Krylov. Het verhaal gaat over een kok die zijn kat, Vasjka, thuis achterlaat om te zorgen dat er geen muizen aan het eten zitten.

Wanneer hij terugkeert vindt hij overal etensresten en zit Vasjka te knabbelen. In plaats van hem tegen te houden scheldt hij de kat uit, en die eet ondertussen rustig verder. De betekenis van deze uitdrukking wordt duidelijk door de boodschap aan het einde van de fabel: “[...] Dat als de situatie vraagt om daden / je er geen woorden aan verspillen moet.” (geciteerd uit *Hondenvriendschap en andere fabels* 1993: 20). In het Nederlands zijn er verschillende manieren om aan te geven dat het niet genoeg is om over dingen te praten, maar dat je ze ook moet doen. Bij de Groot (2006: 148) vinden we *de daad bij het woord voegen* of *geen woorden, maar daden*; bij ter Laan (2003: 389) *Woorden, dat is niets, de eenden leggen de eieren*. Ook in het Engels vinden we dezelfde gedachte terug. Zo schrijft Shakespeare in Hamlet (1601, acte 2 scène 2): “Words, words, words”, om te zeggen dat er veel wordt gepraat maar niets wordt gedaan (Berkov, e.a. 2000, 19; den Boon 2007: 230).

122. А воз и ныне там. *We zijn nog geen millimeter verder. (p19, 2+2/7)*

Vertaling door Honselaar (2005: 148). Een meer letterlijke vertaling door M. Wiebes & M. Berg (zie Krylov, 1993: 31) zegt: “Maar tot op heden staat die kar nog daar”.

Uit de fabel “Лебедь, Щука и Рак” (De zwaan, de Snoek en de Kreeft, 1814) van I. A. Krylov. Een zwaan, een snoek en een kreeft, namen de taak op zich om een vracht voort te trekken maar kregen geen beweging in de kar. De zwaan wou de lucht in, de snoek wou naar het water, en de kreeft kroop achterwaarts. Er wordt niemand beschuldigd, maar het resultaat is wel dat de kar er nu nog staat. Het verhaal gaat over de manier waarop onderlinge verschillen, die eigen zijn aan ieder van ons, voor problemen kunnen zorgen: “Als er geen eendracht onder vrienden is, / Dan loopt de zaak behoorlijk mis, [...]” (geciteerd uit *Hondenvriendschap en andere fabels*, 1993: 31) (Berkov, e.a. 2000: 19). In het Nederlands kennen we de uitdrukking *geen stap verder komen* of *geen stap*

vooruit komen. Hiermee wordt aangeduid dat er geen vordering gemaakt wordt, dat de zaak niet vooruit gaat (de Groot 2006: 906).

123. Вертеться как белка в колесе. *Zich uit de naad werken.* (p19, 2+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 55), ook: “zichzelf geen rust gunnen, handen te kort komen”. Meer letterlijk staat er: “Ronddraaien als een eekhoorn in een rad”. *Вертеться* heeft in de spreektaal ook de betekenis 'veel werken', 'de kost verdienen met veel moeite'.

Uit de fabel “Белка” (De Eekhoorn, 1833) van I.A. Krylov. Een eekhoorn loopt steeds maar in zijn draairad. Hij gelooft dat hij werkt als bode en met belangrijke zaken bezig is (Berkov e.a. 2000: 72). In *Hondenvriendschap en andere fabels* (1993: 52) lezen we: “[...], ik werk me uit de naad”, waarop een lijster antwoordt: “Je rent wat af, maar altijd voor dezelfde ruit.”. Al de inspanning leidt dus tot niets. De Groot leert ons dat we in het Nederlands, naast *zich uit de naad werken*, ook spreken van *lopen, sloven, ...*. “Dat wat *uit de naad* ging was het naaisel: de draad ging los. *Uit de naad* kreeg zo de betekenis: kapot. Een andere uitleg wil dat met *naad* de bilnaad bedoeld is.” (de Groot 2006: 648).

124. Дело мастера боится. *De zaak prijst de meester.* (p17, 1+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 599), ook: “je kunt dat of je kunt het niet”. Meer letterlijk staat er: “De zaak vreest de meester.”.

Het gezegde werd populair nadat I.A. Krylov het gebruikte in de fabel “Шука и кот” (De Snoek en de kat, 1813). Het was echter reeds lang daarvoor bekend in de folklore van verschillende Slavische volkeren (Berkov, e.a. 2000: 138). In het Nederlands zeggen we vaker *het werk prijst/looft de meester*. Er wordt bedoeld dat aan het werk/de zaak duidelijk is “of iemand zijn vak kent” (Huizinga 1997: 657; ter Laan 2003: 382). In de Nederlandse vertaling lezen we: “Het is niet zomaar dat ze vaak beweren / Dat je een vak van jongs af aan moet leren.” (geciteerd uit *Hondenvriendschap en andere fabels*, 1993: 16).

125. Золотая рыбка. *Goudvis.* (p19, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 418).

Uit “Сказка о рыбаке и рыбке” (Sprookje over de visser en de vis, 1833), A. S. Puškin (Cf. p 46 *Оказываться / оказаться у разбитого корыта*). Men verwijst hiermee naar het geluk, een meevaller (Berkov, e.a. 2000: 187). Bij ter Laan (2003: 355) vinden we ook een verwijzing naar een *goudvis* als iets positiefs, nl. *hij hengelt naar een goudvis*. Dat wil zeggen dat die persoon samen is met een rijk iemand. Er wordt geïmpliceerd dat dit voor hem iets zeer gunstig is, dat hij zijn situatie kan verbeteren, het is een buitenkansje.

126. Лягушка-путешественница. *De kikker-reiziger.* (p17, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Afkomstig uit een sprookje/kortverhaal van V.M. Garšin (1881) waarin een kikker, pijp in de mond, door de lucht reist met de hulp van 2 eenden. Op een keer is hij aan het opscheppen en kwaken, waarop hij valt en recht in een moeras belandt. Het citaat heeft meestal betrekking op reizigers die in een onaangename situatie terechtkomen (Berkov, e.a. 2000: 259; <http://bibliotekar.ru/encSlov/11/84.htm>, 22/07/2010).

127. Мальчик с пальчик. *Kleinduimpje.* (p17, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 861).

Volgens Berkov is dit een personage uit Russische sprookjes. Bij ons is het eveneens bekend, nl. uit het sprookje *Duimedik* en *Duimpje de wereld in* van de gebroeders Grimm. De term verwijst naar een klein maar sterk iemand. Bij de Groot (2006: 203) wordt de tegenstelling tussen *klein* en *duimpje* duidelijk: “de duim is de stevigste vinger van de hand [...]. De duim is een buitenbeentje dat als enige tegenover de andere [vingers] gehouden kan worden” (Berkov, e.a. 2000: 261).

128. Мартышкин труд. *Water naar de zee dragen.* (p17, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 597), ook “kaf dorsen” en “nutteloos werk” (Honselaar 2005: 1388). Meer letterlijk staat er: “Werk van de meerkat”.

In Rusland raakte de uitdrukking algemeen bekend door “Обезьяна” (De aap, 1811) van I. A. Krylov, ze duidt op het uitvoeren van een nutteloze werk. In het Nederlands kennen we verschillende varianten, zoals *hout naar het bos dragen*³³, *uilen naar Athene brengen*, *turf naar de venen sturen*, ... en ook in het Engels spreken ze van *carry coals to Newcastle*³⁴. Het aanvoeren van al deze dingen naar al die plaatsten heeft geen zin want ze zijn daar “al in overvloed aanwezig” (de Groot). Huizinga geeft nog mee: “‘Jugulare mortus’, d.i.: doden wurgen”, eveneens een nutteloze daad (Berkov, e.a. 2000: 263; de Groot 2006: 1092; Huizinga 1997: 649; ter Laan 2003: 377).

129. Медвежья услуга. *Iemand van de wal in de sloot helpen.* (p17, 3+1/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 604) bij: “оказать [3] медвежью услугу”. We vinden ook: “slechte dienst” (Honselaar 2005: 1437). Meer letterlijk staat er: “Een berendienst”.

In het Russisch is de zegswijze bekend dankzij een fabel van I.A. Krylov (1769-1844), waarin een beer een vlieg wil verjagen van het voorhoofd van een slapende vriend. Hij slaat erop met een steen

³³ “Horatius, *Satirae* (1, 10, 34: ‘In silvam ligna ferre’” (geciteerd uit *Huizinga’s spreekwoorden en gezegden* 1997: 649).

³⁴ “ ‘Kolen naar Newcastle brengen’ (Newcastle ligt midden in een mijnstreek)” (De Groot 2006: 1092).

en doodt zo niet enkel de vlieg, maar ook zijn vriend (Berkov, e.a. 2000: 264). Bij deze uitdrukking slaat het woord *wal* op ‘waterkant’. Ze kent ook enkele varianten: *van de regen in de drup* en *van kwaad tot erger*. Hiermee wordt telkens aangeduid dat de situatie alleen maar erger wordt en dat men uiteindelijk “nog slechter af is” (de Groot 2006: 1082; Huizinga 1997: 646; ter Laan 2003: 285).

130. Оказываться / оказаться у разбитого корыта. *Terug bij af zijn.* (p18, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 527), ook “weer bij het vertrekpunt zijn, weer met lege handen staan”. Een meer letterlijke vertaling is: “zich terug bevinden bij de gebroken waskuip³⁵”.

Volgens Berkov (2000: 342) komt het citaat uit “Сказка о рыбаке и рыбке” (Sprookje over de visser en de vis, 1833) van A.S. Puškin. Het vertelt het verhaal van een goudvis die gered wordt door een oude visser. Als dank vervult hij alle wensen van diens vrouw: hij geeft haar een nieuwe waskuip, een huis, een adellijk statuut en maakt haar ten slotte tsarina. Wanneer ze hem ook nog vraagt om te heersen over de zee, gaat dit voor de vis te ver en neemt haar alles weer af. Wanneer de visser thuiskomt ziet hij: “... На пороге сидит его старуха, / А перед нею разбитое корыто.” of “... Op de drempel zit zijn oude vrouw, / En voor haar de gebroken waskuip.” (geciteerd uit *Большой Большой словарь крылатых слов*, 2000: 342; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Hoewel de formulering bekendheid verwierf door dit verhaal, was ze waarschijnlijk al eerder bekend. Zo vinden we bij de gebroeders Grimm *Van de visser en zijn vrouw*, dat een gelijkaardig verhaal verteld. In het Nederlands kennen we deze zegswijze ook, maar dan wel met een heel andere oorsprong. Volgens De Groot zou ze teruggaan op het Monopolyspel (dat dateert uit 1934)³⁶: “Als iemand een kaart trekt waarop staat ‘terug naar af’, dan moet hij zijn pion terugzetten op het beginpunt, zodat hij zijn positie niet kan verbeteren.”. De betekenis van *terug bij af zijn* blijft duidelijk, nl. dat men zich opnieuw in dezelfde situatie bevindt als voorheen (de Groot 2006: 954).

131. Пир на весь мир. *Een feestmaal voor iedereen.* (p18, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 905).

Dit is een bekende slotformule in Russische volkssprookjes (Berkov, e.a. 2000: 372). Hoewel er bij ons op het einde van sprookjes wel vaak sprake is van een bal of feestmaal, houdt men zich meestal aan de slotformule “En ze leefden nog lang en gelukkig”.

35 Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)

36 Volgens <http://www.monopoly-history.com>, 22/07/2010

132. Пойди туда, не знаю куда, возьми то, не знаю что. *Ga er heen, ik weet niet waar, neem het mee, ik weet niet wat.* (p18, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Titel van een Russisch volkssprookje. De zin is een ironische manier om naar vage, onduidelijke vragen, opgaven, ... te verwijzen (Berkov, e.a. 2000: 380).

133. Спой, светик, не стыдись. *Zing, liefje, zonder schaamte.* (p18, 1+3/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Uit “Ворона и лисица” (De kraai en de vos, 1808) van I. A. Krylov, gebaseerd op Aesopus’ (620-560 v. Chr.) “De raaf en de vos”. In het verhaal laat een vos een kraai (of raaf) geloven dat hij prachtig kan zingen. Wanneer de vogel zijn bek opent, laat hij een stukje voedsel vallen. Dat is wat de vos wil. De uitdrukking is een plagerige manier om iemand effectief te laten zingen, of is een aansporing voor iemand die eerder weigerde iets te doen (Berkov, e.a. 2000: 472).

134. Страна дураков. *Land der dwazen.* (p18, 1+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Berkov (2000: 383) vertelt ons dat het begrip komt uit het kindersprookje “Золотой ключик, или Приключения Буратино” (Het gouden sleuteltje, of De avonturen van Voeratio, 1936), dat in het Russisch werd uitgegeven door A. N. Tolstoj. In de jaren ‘80 kwam de film “Приключения Буратино” (Avonturen van Voeratio) uit, met daarin een lied van B. Okudžava, “Поле чудес”: “[...] / Поле чудес, в стране дураков” of “[...] veld van wonderen, in het land der dwazen” (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 383; eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005)). Volgens Berkov werd tijdens en na de perestrojka met deze term naar Rusland verwezen (Berkov, e.a. 2000: 479).

8.2 Westerse of Arabische afkomst

135. Выпускать / выпустить джинна из бутылки. *De geest uit de fles laten.* (p18, 0+4/7)

Vertaling naar Honselaar (2005: 283): *de geest is uit de fles.*

Deze uitdrukking komt volgens Berkov (2000: 110) uit de Oosterse wereld en is terug te vinden in één van de sprookjes van “Duizend en één nacht”. Een visser vist een aantal verzegelde kruiken op. Wanneer hij één van de kruiken opent, komt er een geest tevoorschijn. De Groot schrijft de uitdrukking toe aan een sprookje van de broers Grimm, *De geest in de fles*, over een houthakker en zijn zoon. De zoon ontdekt een fles met daarin een kikker. Wanneer hij de fles opent, komt er een geest uit die verandert in een man en het leven van de jongen bedreigt. De zegswijze beoogt een

bepaalde situatie die uit de hand loopt, een geheim dat aan het licht komt, een oncontroleerbaar proces dat in gang wordt gezet, ... Men zou ook kunnen zeggen dat *het hek van de dam* is. Ter Laan geeft hieraan een bijkomende betekenis, nl. dat er geen hindernissen meer zijn waardoor “ieder kan [nu] doen wat hij wil” (de Groot 2006: 255-6, 372; ter Laan 2003: 133)

136. Гадкий утёнок. *Het lelijke eendje.* (p18, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1441).

Titel van het gelijknamige sprookje (1842) van Hans Christian Andersen (1805-1875) waarin een lelijk eendje uiteindelijk een mooie zwaan wordt. De zinsnede verwijst naar iemand die aanvankelijk niet lijkt thuis te horen in een groep (uiterlijk, talent, ...), maar later uitblinkt, alle verwachtingen overstijgt. De Groot geeft nog een leuk weetje mee, nl. dat *het lelijke eendje* in de volksmond verwees naar “de beroemde Citroën deux-chevaux, een kleine, onooglijke, maar wel zeer comfortabele auto” (Berkov, e.a. 2000: 112; de Groot 2006: 213).

137. Кошка, которая гуляла сама по себе. *De kat, die haar eigen weg ging.* (p18, 0+6/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Titel van een prookje van R. Kipling, “The cat that walked by himself” (1902) uit de cyclus “Just so stories for little children”. Het verhaal vertelt hoe de hond en het paard tam gemaakt werden door de mens. Bij de kat lukt dit echter niet, zij wil haar vrijheid houden. In het Nederlands spreken we van *zijn eigen weg gaan*. Men verwijst hiermee (meestal positief) naar onafhankelijke, zelfstandige mensen die zich niet laten beïnvloeden door de mening van anderen, of naar iemand die “zich losmaakt uit een groep” (Berkov, e.a. 2000: 234; de Groot 2006: 1099).

138. Львиная доля чего. *Het leeuwendeel.* (p18, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 548).

Dit begrip is afkomstig uit de fabel over de leeuw, die samen met enkele andere dieren op jacht gaat. Wanneer ze de buit verdelen wil de leeuw het grootste deel hebben. Oorspronkelijk gaat het om een fabel van de Griekse Aesopus, maar het verhaal werd ook gebruikt door Lafontaine (17de eeuw), en in Rusland werd de uitdrukking populair nadat ze door I. A. Krylov werd gebruikt in een gelijkaardige fabel. Meestal wordt met *het leeuwendeel* verwezen naar een oneerlijke verdeling (*hij zorgt wel dat hij het leeuwendeel krijgt*), maar als iemand *het leeuwendeel voor zijn rekening neemt* is dit positief. Hij neemt dan het grootste of moeilijkste deel van een taak op zich, waardoor de anderen het makkelijker krijgen (Berkov, e.a. 2000: 255; de Groot 2006: 552; ter Laan 2003: 204-5).

139. Плясать под чужую дудку. *Naar andermans pijpen dansen.* (p16, 2+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 319).

De zegswijze gaat terug op de fabel “De Visser” van Aesopus (6de eeuw v. Chr.). Hierin probeert een fluitspeler vissen uit de zee te lokken door op zijn fluit te spelen. Wanneer dat niet lukt gooit hij zijn net uit en trekt de vissen aan land. De visser is kwaad omdat ze niet naar zijn *pijpen*, naar zijn *fluiten* dansten. Berkov verwijst naar het werk *Historiën* (1, 141) van de historicus Herodotus (5de eeuw v. Chr.), waarin hij vertelt hoe de Perzische keizer Cyrus enkele Griekse steden in Klein-Azië veroverde. Toen deze hem maar onder bepaalde voorwaarden wilden dienen vertelde Cyrus de fabel van “De Visser”. Met *pijpen* wordt bedoeld ‘op de fluit spelen’, men danst dus naar *het fluiten* van een ander, men doet wat een ander wilt. Hoewel ze er niet uit afkomstig is, doet de uitdrukking denken aan een passage uit het Nieuwe Testament. Zo lezen we bij o.a. Matteüs (11, 16-17): “Waarmee zal ik dit geslacht vergelijken? Het lijkt op kinderen die op het marktplein zitten en de andere partij toeroepen: Wij hebben voor jullie op de fluit gespeeld en jullie hebt niet gedanst; wij hebben een treurlied gezongen en jullie hebt niet op je borst geklopt.” (geciteerd uit *De Bijbel*, 1987: 1292, 1355) (Berkov, e.a. 2000: 375; de Groot 2006: 740; ter Laan 2003: 281).

140. Принцесса на горошине. *De prinses op de erwt.* (p18, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1032).

Sprookje van H.C. Andersen (1835). Een prins ontmoet een prinses, maar zijn moeder twijfelt en wil zien of ze wel echt een prinses is. Ze legt een erwt onder een hele hoop matrassen, waarop de prinses slaapt. Wanneer ze opstaat zegt ze dat ze verschrikkelijk geslapen heeft omdat ze heel de nacht ergens op lag. Nu wisten ze zeker dat ze een prinses was. De uitspraak verwijst naar een teer en verwend persoon (Berkov, e.a. 2000: 402). In het Nederlands spreken we wel eens van *een verwend nest*, waarbij *nest* duidt op iemands afkomst, het gezin waarin iemand opgroeide. Er wordt geïmpliceerd dat ze nooit veel moeten werken hebben, dat ze altijd hun zin kregen.

141. Сезам, отворись <откройся>! *Sesam, open u!* (p18, 0+4/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1213).

Uit “Ali Baba en de 40 rovers”. Wanneer Ali Baba in het bos hout aan het hakken is, duikt er een groep ruiters op. Hij denkt dat het rovers zijn en verstopt zich. Eén van de mannen zegt “Sesam, open u!”, en er gaat een deur open in het bos. Wanneer de ruiters weer weg zijn gaat Ali Baba naar die plaats, zegt “Sesam, open u!” en ontdekt zakken vol met goud en andere kostbare spullen. De formulering wordt wel gebruikt wanneer men iets tevoorschijn haalt, een hindernis overwint of een geheim ontdekt (Berkov, e.a. 2000: 442; Huizinga 1997: 523).

142. Спящая красавица. *Schone Slaapster.* (p18, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 534).

Titel van het Franse sprookje “La Belle au bois dormant” (1697) van Charles Perrault. Men gebruikt deze uitspraak soms als opmerking om mensen wakker te schudden, omdat ze geen interesse tonen in het werk waarmee ze bezig zijn (Berkov, e.a. 2000: 472). In het Nederlands zegt men het vaak spottend tegen mensen die tot laat hebben geslapen en eindelijk tevoorschijn komen, terwijl anderen al lang wakker zijn (de Groot 2006: 742).

9. Overzicht van actuele uitdrukkingen met een andere oorsprong.

In dit laatste deel vindt u de uitdrukkingen die na het onderzoek wel zijn geselecteerd, maar niet onder te brengen zijn in één van de voorgaande hoofdstukken. Daarom zijn ze hier samengebracht.

9.1 Russische afkomst

143. Галопом по европам. *In vogelvlucht (door Europa).* (p19, 2+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 217).

Berkov (2000: 113) geeft twee bronnen voor deze formulering. Een eerste is de Russische poëet A. Žarov, die over zijn reis door Europa een artikel schreef met deze titel. Het werd in 1928 gepubliceerd in de *Комсомольская правда* (Komsomol'skaja pravda). Als tweede bron, uit hetzelfde jaar, noemt hij M. Gor'kij. Hij gebruikte de uitdrukking in zijn artikel “О пользе грамотности” (Het nut van geletterdheid, 1928). Ze verwijst naar de snelle verspreiding van informatie. In het Nederlands zegt men *het gaat rond* of *het verspreidt zich als een lopend vuurtje* (door 't hele dorp). Dit gaat terug op een oude techniek waarbij men van op afstand een mijn deed ontploffen. Ook hier geeft ze aan dat redereen snel op de hoogte is, meestal gaat het om geruchten (de Groot 2006: 1074; ter Laan 2003: 371).

144. Краткость - сестра таланта. *Kortheid is de zuster van talent.* (p19, 1+4/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

De formulering werd door A. P. Čechov (Brief aan Al. P. Čechov, 11 april 1889) gebruikt in bovenstaande vorm. Volgens Berkov (2000: 236) gaat het eigenlijk om een afleiding van het Engelse “Brevity is the soul of wit” uit Shakespeare's *Hamlet* (1601, acte 2 scène 2): “Daar bondigheid de ziel van inzicht is” (geciteerd uit *Hamlet* 2003: 169). Den Boon (2007: 34) vertaalt dit als “korthed is de essentie van geestigheid”.

145. Крокодиловы слёзы. *Krokodillentranen.* (p19, 1+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 541).

Dit begrip gaat volgens Berkov en ter Laan terug op het geloof dat een krokodil huilt wanneer ze haar prooi verslindt, vandaar *krokodillentranen huilen* of *schreien*. Hierin zit wel degelijk enige waarheid, bij de Groot vinden we de wetenschappelijke verklaring³⁷. Met het begrip worden ‘valse’

³⁷ “Wanneer een krokodil zijn prooi verslindt, lijkt het alsof hij huilt, want zodra hij kauwt en slikt, drukken zijn kaakspieren op zijn traanklieren en beginnen de tranen te vloeien. Het dier scheidt die af om het overtollige zout kwijt te raken dat het, door zijn prooi te eten, heeft binnengekregen”.

tranen bedoeld. Je huult wel, maar voelt je niet echt gekwetst (fysisch of emotioneel), je doet maar alsof (Berkov, e.a. 2000: 238; de Groot 2006: 532; ter Laan 2003: 194).

146. Нарочно не придумаешь. *Je zou het niet met opzet verzinnen.* (p19, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Titel van een weerkerende rubriek in het tijdschrift “Крокодил” (Krokodil), waarin verschillende drukfouten uit brieven, aankondigingen, werden gepubliceerd. Dit wordt gezegd over absurde, grappige verhalen. In het Nederlands noemt men deze *te gek voor woorden*, waarmee men aangeeft dat een verhaal zo ongeloofwaardig klinkt dat het wel waar moet zijn, want zo iets kan je niet verzinnen (Berkov, e.a. 2000: 299; de Groot 2006: 1145).

147. Промывание <промывка> мозгов. *Hersenspoeling.* (p20, 2+2/7)

Vertaling uit het Engels volgens *Kramers handwoordenboek. Engels - Nederlands* (2003: 56).

De uitdrukking zou toe te schrijven zijn aan Edward Hunter, journalist voor de krant *Miami Daily News*, die de term gebruikte in zijn artikel “‘Brain-Washing’ Tactics Force Chinese into Ranks of Communist Party³⁸”, dat in 1950 werd gepubliceerd. Sindsdien is ‘brainwashing’ een vast begrip geworden waarmee verwezen wordt naar de invloed die de massamedia kan uitoefenen op het publiek, bijvoorbeeld door reclame (Berkov, e.a. 2000: 408).

9.2 Westerse afkomst

148. Если гора не идёт к Магомету, то Магомет идёт к горе. *Als de berg niet tot Mohammed komt, zal Mohammed naar de berg gaan.* (p20, 3+1/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005). De Groot (2006: 71) geeft de variant [...], *dan moet Mohammed naar de berg komen.*

Zowel Berkov als de Groot schrijven de uitdrukking toe aan een anekdote over Hodzja Nasreddin uit het jaar 1631. Nasreddin zou echt bestaan hebben in de 13de eeuw en wordt door de Groot omschreven als “een soort Turkse Tijn Uilenspiegel”. Hij beweerde een heilig man te zijn, en werd op een keer gevraagd een wonder te verrichten. De Groot geeft een korte beschrijving: “‘Wat voor wonder?’ De man antwoordde: ‘Zeg tegen die berg daar maar dat hij naar je toe moet komen.’ Hodzja vraagt de berg tot drie keer toe te komen en begint dan in de richting van de berg te lopen. ‘De berg heeft zich geen duimbreed bewogen’, merkt de man op. Hodzja: ‘Ach, ik ben een bescheiden mens. Als de berg niet naar de domme komt, moet de domme naar de berg.’³⁹”. Berkov

38 <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Brainwashing> (22/07/2010)

39Berkov vertelt een soortgelijk verhaal. Hij heeft het niet over een berg maar een stuk palmbout.

vermeldt echter ook nog andere mogelijke bronnen. Ten eerste is er het verhaal van Marco Polo (1484), waarin een schoenmaker uit Bagdad het overwicht van het Christelijk geloof wil bewijzen en een wonder verricht: op zijn bevel schoof een berg opzij. Ten tweede verwijst hij naar *Essays* (1597) van Francis Bacon, waarin deze vertelt hoe Mohammed aan het volk beloofde om een berg te verzetten. Toen dat niet lukte, stapte hij er zelf op af. De uitdrukking geeft aan dat, als je wilt dat er iets gebeurt, je zelf tot actie moet overgaan wanneer een ander dat niet doet (Berkov, e.a. 2000: 157; de Groot 2006: 71; ter Laan 2003: 34).

149. Естественный отбор. *Natuurlijke selectie.* (p20, 3+2/7)

Vertaling door Hellemans (2009, titel).

Dit begrip is afkomstig uit het bekende werk van Charles Darwin, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*⁴⁰ (1859). De theorie van natuurlijke selectie houdt in dat, afhankelijk van hun mogelijkheid zich aan te passen, bepaalde soorten bewaard blijven of verdwijnen. Ze moeten kunnen evolueren (Berkov, e.a. 2000: 159).

150. Каждый народ имеет то правительство, которого <какого> заслуживает. *Elk volk heeft de regering die het verdient.* (p20, 3+2/7)

Vertaling uit het Frans door den Boon (2007: 152).

De uitdrukking komt oorspronkelijk uit het Franse *Lettres et opuscules inédits* van Joseph de Maistre (1753-1821): “Toute nation a le gouvernement qu’elle mérite”. Hij was een gezant van Sardinië in Sint-Petersburg en schreef de brief (25/08/1811) naar aanleiding van de afkondiging van de nieuwe grondwet door tsaar Alexander I (Berkov, e.a. 2000: 209; den Boon 2007: 152).

151. Комплекс неполноценности. *Minderwaardigheidscomplex.* (p20, 4+2/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 718).

Deze medische term werd geïntroduceerd door de psycholoog A. Adler in zijn werk *Study of Organ Inferiority and its Psychological compensation* (1907). Men zegt dat iemand een minderwaardigheidscomplex heeft als die persoon weinig zelfvertrouwen heeft, niet gelooft in zichzelf. Hij denkt dat hij in alles tekort schiet, niet voldoet aan de verwachtingen van de omgeving of maatschappij waarin hij leeft (Berkov, e.a. 2000: 230).

⁴⁰ De volledige Nederlandstalige titel luidt “Over het ontstaan van soorten door middel van natuurlijke selectie, of Het behoud van bevooroordeelde rassen in de strijd om het leven” (2009).

152. Летучий голландец. *De Vliegende Hollander.* (p20, 2+2/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Nederlandse legende die vertelt over een zeevaarder die tijdens een zware storm een kaap wou omvaren, hoewel hem dat veel tijd en moeite zou kosten. Hij werd voor zijn hoogmoed bestraft en moest voor eeuwig met zijn schip rondvaren op de razende zee, hij mocht nooit voet aan wal zetten. De legende ontstond in tijden van grote ontdekkingen en is mogelijk gebaseerd op de expeditie van de Portugese ontdekkingsreiziger Vasco da Gama (1469-1524), die in 1497 Kaap de Goede Hoop passeerde. In de 17de eeuw werd ze in verband gebracht met heel wat Nederlandse kapiteins. De legende kende een grote mondelinge verspreiding, maar ze werd pas in 1830 voor het eerst opgeschreven. Ze inspireerde heel wat artistieke werken, waaronder de opera *Der fliegende Holländer* van Wagner (1813-1883). De uitdrukking wordt gebruikt om te verwijzen naar mensen die niet kunnen stilzitten, maar ook naar zwervers, reizigers, ... (Berkov, e.a. 2000: 249). Recent werd de legende nog gebruikt in de Disney trilogie "Pirates of the Caribbean". *The flying dutchman* is er de naam van een vervloekt schip dat voor eeuwig over de zeeën vaart en dode zielen overbrengt naar het hiernamaals; haar kapitein kan maar één keer om de tien jaar voet aan wal zetten.

153. Мой дом — моя крепость. *Mijn huis is mijn vesting.* (p20, 4+1/7)

Eigen vertaling m.b.v. Honselaar (2005).

Deze uitdrukking komt volgens Berkov uit het artikel "The Third Part of the Institutes of the Laws of England" (1628) van de Engelse Edward Coke (1552-1643): "... for a man's house is his castle" (geciteerd uit *Большой словарь крылатых слов*, 2000: 277). De Groot (2006: 418) geeft mee dat *huis* vaak symbool staat "voor familie en afkomst". De formulering geeft dan ook aan dat een huis het meest geliefde, onschendbare bezit is van de mens (Berkov, e.a. 2000: 278).

154. Прекрасный пол. *Het schone geslacht.* (p20, 2+2/7)

Wordt toegeschreven aan de Engelse wetenschapper Robert Boyle (1627-1691), die de zinsnede gebruikte in één van zijn papers. Het is een verwijzing naar vrouwen en doet denken aan het eerder genoemde **слабый / сильный пол** of *het zwakke / sterke geslacht* (Cf. p 42) (Berkov, e.a. 2000: 399).

155. Свобода, равенство, братство. *Vrijheid, gelijkheid, broederschap.* (p20, 1+3/7)

Vertaling uit het Frans door den Boon (2007: 129).

Komt oorspronkelijk uit het Frans: “Liberté, égalité, fraternité”, een leuze uit de Franse Revolutie. Ze verwijst naar de verbondenheid tussen mensen en het feit dat we allemaal gelijk zijn, we hebben allemaal dezelfde rechten en plichten (Berkov, e.a. 2000: 439; den Boon 2003: 129).

156. Сродство душ. Zielsverwant. (p20, 2+2/7)

De term gaat terug op een idee van J. W. von Goethe, die hierover schreef in een brief aan F. Schiller (1799). In 1809 kwam de roman *Wahlverwantschaften* uit, waarin hij het heeft over de verwantschap, de affiniteit die we voelen tegenover anderen. De term duidt op een geestelijke nabijheid, een overeenstemming van levensvisie en smaken (Berkov, e.a. 2000: 473). In het Nederlands spreekt men van *zielsverwanten*. De Groot geeft meer uitleg bij het woord *ziel*: “staat voor het wezen, de onstoffelijke kern van de mens, dat wat de mens levend maakt [...]”. Met de uitdrukking *twee zielen, één gedachte* zegt men dat twee mensen hetzelfde over iets denken (of op hetzelfde moment iets denken, zeggen, doen). Wanneer dit vaak het geval is, kan je zeggen dat ze *twee handen op één buik zijn* (de Groot 2006: 339, 1166-7).

157. Третий мир. Derde Wereld. (p20, 2+3/7)

Vertaling door Honselaar (2005: 1382).

De term komt van het Franse *tiers monde* en dateert uit 1951, toen hij werd gebruikt door de Franse Alfred Sauvy (1898-1990). Hij maakte hiermee een vergelijking tussen de ontwikkelingslanden en de *Tiers état* of derde stand onder het Franse Ancien Régime, bestaande uit boeren, ambachtsslui, Boven hen stonden de adel en geestelijkheid. De Groot maakt een ander onderscheid, nl. tussen de ontwikkelingslanden en de geïndustrialiseerde landen van de *eerste wereld* en communistische landen van de *tweede wereld*. Vandaag spreken we eveneens van een *vierde wereld*, waarmee we verwijzen naar de armen, daklozen, ... die er zijn in de eerste wereld (Berkov, e.a. 2000: 498; de Groot 2006: 1105).

10. Besluit: Welke waren de belangrijkste invloeden en waar kwamen ze vandaan?

Toen ik begon aan deze masterproef wilde ik onderzoeken welke gevleugelde uitdrukkingen het meest courant zijn in het hedendaags Russisch taalgebruik, en hoe ze naar het Nederlands worden vertaald. Het resultaat hiervan is te lezen in de vorige hoofdstukken, waarin ik op een zo duidelijk mogelijke manier een overzicht geef van 157 vaak gebruikte uitdrukkingen en hun vertaling. Daarnaast wilde ik weten vanuit welke hoek dat hedendaags taalgebruik werd beïnvloed. Hierna volgt een overzicht van schrijvers en werken die hun stempel drukten op de huidige Russische omgangstaal.

Een groot deel van de uitdrukkingen die nu nog actueel zijn, komen uit romans. I. Il'f en E. Petrov vormden een invloedrijk schrijversduo. Hun romans *Двенадцать стульев* (1928) en *Золотой телёнок* (1931) spelen zich af in de sovjettijd en vertellen de belevenissen van de schelm Ostap Bender. Ze zijn grappig en steken volop de draak met het sovjetregime. Waegemans (2003: 266) vraagt zich dan ook af hoe ze ooit door de censuur zijn geraakt. Een ander werk dat zijn stempel drukte op deze categorie is *Евгений Онегин* (1833) van Aleksandr Sergeevič Puškin. Volgens Waegemans (2003: 86) zorgde deze roman in verzen voor een doorbraak van de Russische literatuur in het Westen. Dat Puškin zo invloedrijk is hoeft niemand te verwonderen. Hij is één van de meest gekende schrijvers uit de Russische literatuurgeschiedenis, en schreef zowel gedichten als toneel en proza.

Bij de poëzie vinden we eveneens enkele zegswijzen die afkomstig zijn uit werk van Puškin. Wat hier echter opmerkelijk is, dat uitdrukkingen met een westerse oorsprong niet werden weerhouden. De enige uitzondering hierop komt uit een werk van Shakespeare, nl. *The Rape of Lucrece* (1594). Dit is mogelijk toe te schrijven aan het feit dat Puškin met *Graf Nulin* (1826) een parodie schreef op het gedicht (Waegemans, 2003: 83). Toch kan men besluiten dat Russische poëzie duidelijk meer in de smaak valt dan het werk uit het Westen.

In de categorie *theater* onderscheiden zich twee inspiratiebronnen. Ten eerste is er *Горе от ума* (1824) van A. S. Gribojedov, dat een aantal keer terugkeert. Het werk werd door Nikolaj Ogarëv omschreven als “[...], breed opgezet, sociaal-politiek geïnspireerd, actueel, diepgaand van inhoud, realistisch in de uitbeelding, prachtig van taal” (geciteerd uit *Geschiedenis van de Russische literatuur sinds de tijd van Peter de Grote*, 2003: 76). Ten tweede liet William Shakespeare zijn sporen na. Zijn bekendheid in Rusland valt misschien te verklaren doordat hij in de smaak viel bij Catharina de Grote. Zij leerde zijn werk kennen via Duitse vertalingen en maakte er zelf enkele bewerking van (Waegemans, 2003: 48).

Verder zien we dat heel wat uitdrukkingen hun oorsprong vinden in mythologie, filosofie en bij klassieke auteurs. Zowel de Griekse als de Romeinse traditie zijn daarbij belangrijk. Net als zegswijzen die teruggaan op de Bijbel, gaat het hier om zeer oude overleveringen. Ondanks hun afstand in de tijd is hun boodschap nog steeds waardevol en staan ze, wat hun inhoud betreft, dicht bij ons.

Bij de fabels speelt Ivan Krylov (1769-1844) duidelijk een grote rol. Hij liet zich inspireren door het werk van La Fontaine en Aesopus. Zijn fabels bespreken menselijke onvolmaaktheden en bekritisieren sociale aangelegenheden. Hun populariteit is volgens Waegemans te danken aan het feit dat Krylov “alles [bekijkt] met de ogen van het volk en spreekt in de taal van het volk” (Waegemans 2003: 74). Wat betreft de zegswijzen uit sprookjes steekt er niets bovenuit. Ze vinden hun oorsprong in werk dat ook in het westen populair was, nl. dat van Grimm, Andersen en de verhalen van *Duizend en één nacht*.

Ten slotte is er nog de categorie *varia*, waarin uitdrukkingen werden opgenomen die niet in de overige categoriën pasten. Voor dit onderdeel kan men echter geen belangrijk auteur of werk aanduiden, aangezien het hier gaat om verschillende genres.

Na de verschillende categorieën in de voorgaande hoofdstukken te hebben doorlopen wordt het duidelijk dat het hedendaags Russisch taalgebruik vanuit verschillende hoeken beïnvloed werd. Er zijn gevleugelde uitdrukkingen die teruggaan op zowel Russische als Westerse auteurs, vooral uit Engeland, Frankrijk en Duitsland. Daarbij valt het op dat niet enkel bepaalde auteurs meer invloed hadden dan andere, maar dat eveneens sommige werken een grotere indruk nalieten dan andere. Bovendien kan men bemerken dat de oorsprong van al deze metaforische uitingen zeer uiteenlopend is. Een groot deel is afkomstig uit romans, uit de mythologie en werken van klassieke auteurs. Maar naast dat alles kunnen ze eveneens teruggaan op een artikel, een wetenschappelijk werk en zelfs een legende. De slotsom is dat gevleugelde uitdrukkingen ongetwijfeld veelzijdig zijn in al hun aspecten, en achter elk van hen gaat een hele wereld schuil.

11. Bibliografie

1987 *De Bijbel. Uit de grondtekst vertaald.* Willibrord vertaling. Boxtel: Katholieke bijbelstichting.

Berkov, V.P., V.M., Mokienko & S.G., Šuležkova

2000 *Большой словарь крылатых слов русского языка: Около 4000 единиц.* Русские словари.

Coenders, H., Drs. (red.)

2003 *Kramers handwoordenboek. Engels – Nederlands.* Amsterdam: Bonaventura

Darwin, Charles

2009 *Over het ontstaan van soorten door middel van natuurlijke selectie, of Het behoud van bevoordeelde rassen in de strijd om het leven* (vertaling door Ludo Hellemans). Amsterdam: Nieuwezijds.

De Groot, Hans, Marc de Smit & Tjerk Hacquebord (eds.)

2006 *Van Dale Groot Uitdrukkingenwoordenboek: verklaring en herkomst van moderne uitdrukkingen door H. de Groot.* Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie; Amsterdam / Brussel: Uitgeversmaatschappij The Reader's Digest NV.

Den Boon, Ton (ed)

2007 *Van Dale Modern Gevleugeldwoordenboek. Never a dull moment en 2499 andere gevleugelde woorden.* Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

2007 Justus de Harduwijn, *Goddelycke wenschen.* Hendrick Aertssens, Antwerpen 1629. Online. Internet. Gepubliceerd 16/03/2007. Laatste geraadpleegd op 22/07/2010. Beschikbaar via http://www.dbnl.org/tekst/hard001godd02_01/colofon.php

Goethe, Johan Wolfgang

1981 *Werke in zwei Bänden I* (red A. Hamburger). München/Wien: Carl Hanser Verlag

2008 *Faust, een tragedie* (vertaling Ard Posthuma). Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep.

Gogol', N.

1991 *Dode zielen* (vertaling Arthur Langevel). Amsterdam / Antwerpen: L. J. Veen

1997 *N. W. Gogol. Verzamelde werken. Deel I* (vertaling Hans Leernik). Amsterdam: G.A. van Oorschot.

Grafzerkje vzw

2003 *Nieuwsbrief nr. 12 – Juli 2003*. Online. Internet. Laatst geraadpleegd op 10/07/2010.

Beschikbaar via <http://www.grafzerkje.be/pages/NB/NB12.html> _

Gribojedov, Aleksandr

2001 *Lijden door verstand*. (E. Waegemans, V. Ronin & W. Coudenys (eds.), vertaling Michel Lambrecht). Antwerpen: Benerus vzw

Honselaar, W.

2005 *Groot Russisch - Nederlands Woordenboek*. Amsterdam: Pegasus.

Huizinga, A. (et al)

1997 *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels* (red. Kruijssen Agave, Carla van den Bergen, Patricia de Groot, Veronica Leenders & Ellen van Slijpe). Baarn: Trion

Il'f, Ilja en Jevgeni Petrov

1994 *Het Gouden Kalf. Roman in drie delen* (vertaling Frans Stapert). Amsterdam: M Bondi & Galerie Onrust.

2004 *De Twaalf stoelen* (vertaling Frans Stapert). Amsterdam: Bondi

Kipling, Rudyard

2001 *Het jungleboek* (vertaling Ernst van Altena). Antwerpen: Facet.

Knigonosha

2009 Мороз, красный нос - Некрасов Николай. *Knigosja, Elektronnaja biblioteka*. Online. Internet. Laatst geraadpleegd op 22/07/2010. Beschikbaar via <http://www.knigonosha.net/readbook/14505/1>

Kox Kollum en Klassieken

Sophocles, *Trachiniae - Vrouwen van Trachis (Het treurspel van Deianira en Heracles)*.

Online. Internet. Laatst geraadpleegd 22/07/2010. Beschikbaar via

<http://www.koxkollum.nl/sophocles/trachiniae.htm>

Krylov, I. A.

1993 *Hondenvriendschap en andere fabels* (vertaald uit het Russisch door Marja Wiebes en Margriet Berg). Leiden: Plantage.

Mills, Alice

2008 *Klassieke mythologie. Mythen en legenden van het oude Griekenland en Rome* (vertaling Jeroen de Keyser). NSW: Global Book Publishing.

New World Encyclopedia

2010 Brainwashing. *The New World Encyclopedia. Organizing knowledge for happiness, prosperity and world peace*. Online. Internet. Laatst geraadpleegd op 22/07/2010.

Beschikbaar via <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Brainwashing>

Puškin, Alexandr

1999 *De novellen in verzen. Verzameld werk deel 1* (vertaling Hans Boland). Nijmegen: Papieren tijger

2004 *Jevgeni Onegin. Roman in verzen* (vertaling Michel Lambrecht). Antwerpen: Benerus.

2005 *Lyriek in ballingschap. Verzameld werk deel 3* (vertaling Hans Boland). Nijmegen: Papieren Tijger.

2005 *De mooiste gedichten van Aleksandr S. Poesjkin* (vertaling Frans-Joseph van Agt, e.a.; red. Stassijns Koen & Ivo Strijten). Tielt: Lannoo.

2007 *Late lyriek 1826-1836. Verzameld werk deel 4* (vertaling Hans Boland). Nijmegen: Papieren Tijger.

Serov, Vadim

2003 *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Moskou: Lokid Press. Online. Internet. Gepubliceerd in 2003. Laatst geraadpleegd op 10/07/2010. Beschikbaar via

<http://bibliotekar.ru/encSlov/index.htm>

Shakespeare, William

- 1987 *Verzameld werk* (vertaling Willy Courteaux). Kapellen: DNB/Pelckmans
- 1988 *Romeo en Julia* (vertaling Gerrit Komrij). Amsterdam: Bert Bakker
- 1993 *William Shakespeare. Othello* (vertaling Gerrit Komrij). Amsterdam: International Theatre & Film books
- 1998 *Hamlet, Prince of Denmark. The new Cambridge Shakespeare* (eds. Brian Gibbons en Philip Edwards). Cambridge: University Press.
- 2000 *The Tempest* (eds Roma Gill, OBE en M.A. Cantab). Oxford: University Press.
- 2000 *The Taming of the Shrew. Cambridge school Shakespeare* (edt. M. Fynes-Clinton & Mills, P). Cambridge: University Press.
- 2003 *Othello. In The new Cambridge Shakespeare* (edt Brian Gibbons en Norman Sanders). Cambridge: University Press.
- 2003 *Romeo and Juliet. In The new Cambridge Shakespeare* (edt Brian Gibbons en G. Blakemoor, Evans). Cambridge: University Press.
- 2003 *William Shakespeares. Julias Caesar, Hamlet* (vertaald en van commentaar voorzien door H. J. de roy van Zuydewijn). Amsterdam/Antwerpen: De arbeidspers.
- 2003 *William Shakespeare. Othello. Vertaald en van commentaar voorzien door Hafid Bouazza. Amsterdam: Prometheus*
- 2004 *William Shakespeare, De tragedie van Hamlet, Prins van Denemarken* (vertaling Willem J. Ouweneel). Soesterberg: Aspekt.
- 2007 *William Shakespeare. Verzameld werk. Tragedies* (vertaling door Willy Courteaux). Antwerpen/Amsterdam: Meulenhoff/Manteau.
- 2008 *De volledige werken van William Shakespeare. Deel I, de blijspelen* (vertaling Jan Jonk). Nijmegen: Papieren Tijger.

Ter laan, K

- 2003 *Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen. Betekenis en herkomst verklaard. Utrecht: Het Spectrum.*

Tolstoj, Lev

- 2006 *Anna Karenina. Roman in acht delen* (vertaling Laurens Reedijk). Amsterdam / Antwerpen: L. J. Veen.

Tsjechov, Anton P.

- 2005 *Verzamelde werken deel 2. Verhalen 1885-1886* (vertaling door T. Eekman, A. Prins en A. Stoffel). Amsterdam: G. A. van Oorschot.

Van Dale

- 2010 *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal 14*. Online. Internet. Universiteit Gent, Athena. Laatst geraadpleegd op 22/07/2010. Beschikbaar via https://athena.ugent.be/Citrix/XenApp/site/default.aspx?CTX_CurrentFolder=%5cOffice%5cVan%20Dale

Waegemans, Emmanuel

- 2003 *Geschiedenis van de Russische literatuur sinds de tijd van Peter de Grote*. Amsterdam: Mets & Schilt, Antwerpen: Standaard Uitgeverij.

Wells, H. G.

- 1975 *De Tijdmachine* (vertaling door Lydia Belifante). Amsterdam: Contact

Wikipedia contributors

- 2010 Lijst van Latijnse spreekwoorden en uitdrukkingen. *Wikipedia, De vrije encyclopedie*. Online. Internet. Laatst geraadpleegd op 22/07/2010. Beschikbaar via

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Latijnse_spreekwoorden_en_uitdrukkingen#O

- 2010 Wiki Proverbs. *Wikipedia, The Free encyclopedia*. Online. Internet. Laatst geraadpleegd op 22/07/2010. Beschikbaar via

http://www.wikiproverbs.com/index.php/Otium_post_negotium

Bijlage

Zoals reeds werd vermeld in het inleidende hoofdstuk van deze masterproef, kan u in deze bijlage de enquête terugvinden waarin de deelnemers aan het onderzoek om wat persoonlijke informatie gevraagd werd. Daarnaast vindt u ook de basislijst terug, zoals ze werd voorgelegd aan de ondervraagden.

Beste,

bedankt om deel te nemen aan mijn onderzoek. In het kader van wetenschappelijk onderzoek is het belangrijk dat ik, naast het samenstellen van een lijst met actuele uitdrukkingen, eveneens een beeld schets van de ondervraagde mensen. Daarom wil ik u vragen de kleine onderstaande enquête in te vullen.

Alvast bedankt,

Nele Peersman

Geslacht / Под:

M / V

3 / 1 / + 3 blanco

Leeftijdscategorie / Возрастная группа:

18-25	25-35	35-45	45-55	55+	
1	2	3	0	0	+1 blanco

Hoogste opleidingsniveau / Уровень образованности:

Secundair onderwijs	Hogeschool/Universiteit	Andere
Средняя школа	ВУЗ/Университет	Другие
0	4 / 2	0

+1 blanco

Studies (zo specifiek mogelijk) / Учёба (как можно специфический):

Design, Bedrijfsmanagement – Accountancy-fiscaliteit, Filologie

+ 4 blanco

Opgegroeid in (Rusland of elders)? / Выросли в (России или другом месте)?:

Rusland 4

+ 3 blanco

Tot welke leeftijd (indien u nu in België woont)? / До ... лет (если вы сейчас живёте в другом месте)?:

15 jaar, 17 jaar, 35 jaar

+ 4 blanco